

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Patricie Rosalie Woloszczuková

Dlouhodobé dopady rozvodu rodičů na jejich potomky

Long-term effects of parental divorce on offsprings

Praha 2019

Vedoucí práce: PhDr. Václav Mertin

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Václavu Mertinovi za ochotu a cenné podněty, jež mi poskytoval při psaní této práce. Mé velké díky pak také patří mé matce, a to za motivaci, inspiraci a podporu, kterými mne při studiu vždy zahrnovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4.5.2019

.....

Patricie Rosalie Woloszczuková

Abstrakt

Tato práce se zabývá dlouhodobými dopady rozvodu rodičů, tedy tím, jak rozvod rodičů v dětství ovlivňuje dospělost potomka.

V první části jsou definovány základní funkce a typy rodiny a problematika rozvodů v České republice. Jsou vysvětleny mechanismy působení rozvodu rodičů na děti a představeny proměnné, které jsou v souvislosti s dopady rozvodu nejčastěji zkoumány. Dlouhodobé dopady rozvodu jsou rozebrány na základě aktuálních výzkumů v této oblasti, které se zabývají především kvalitou života osob z rozvedených orientačních rodin. Dále jsou také uvedeny některé trendy ve změnách dopadů rozvodu v čase, a to i přímo v České republice.

V druhé části práce je představen návrh výzkumu. Jeho cílem je srovnání dospělých osob z rozvedených a intaktních orientačních rodin, a případné identifikování rozdílů mezi těmito skupinami také v závislosti na pohlaví a věku.

Klíčová slova

Rozvod

Rodina

Mechanismy dopadů rozvodu

Dlouhodobé dopady rozvodu

Dlouhodobé dopady rozvodu v České republice

Abstract

This thesis deals with the long-term effects of parental divorce, thus exploring how parental divorce in childhood affects the adulthood of an offspring.

In the first part of the thesis are defined the types of family, its fundamental functions, and divorce matters in the Czech Republic. The mechanisms of divorce effects and primary variables most researched in the matter, are also explained. Long-term effects of divorce are analyzed based on current research in the field, which mostly deals with the quality of life of people from divorced primary families. Furthermore, some trends in the changes of the effects of divorce are presented across time, and even directly from the Czech Republic.

In the second part of the thesis the proposal of a research is presented. Its goal is to compare adults from divorced and intact primary families, respectively, the differences between the two groups shall be analyzed in relation to sex and age.

Keywords

Divorce

Family

Mechanisms of the effects of divorce

Long-term effects of divorce

Long-term effects of divorce in the Czech Republic

Obsah

Úvod	8
Literárně přehledová část.....	9
1. Funkce rodiny v životě dítěte	9
1.1 Typy rodiny.....	10
2. Rozvod.....	11
2.1 Působení rozvodu rodičů na potomka.....	13
3. Dopady rozvodu rodičů	15
3.1 Některé proměnné ovlivňující dopady rozvodu rodičů	15
3.2 Některé dopady rozvodu rodičů v období dětství potomka.....	18
3.3 Dlouhodobé dopady rozvodu rodičů na potomka v dospělosti.....	19
3.3.1 Psychologický well-being	20
3.3.2 Socio-ekonomický well-being.....	23
3.3.2.1 Socio-ekonomické dopady rozvodu v ČR.....	24
3.3.3 Rodinný well-being	26
3.3.4 Fyzické zdraví	29
Návrh výzkumného projektu	32
1. Cíle výzkumu.....	32
2. Design výzkumného projektu.....	34
3. Výzkumný soubor	34
4. Výzkumné metody.....	36
4.1 Dotazník demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being.....	37
4.2 Dotazník životní spokojenosti.....	38
4. Způsob zpracování dat.....	41
5. Etika navrhovaného výzkumu	42
6. Diskuse	42
Závěr.....	45
Seznam použité literatury	47
Seznam tabulek.....	52
Seznam obrázků.....	52

Seznam zkratek.....	52
Příloha 1.....	I

Úvod

Rozvod je právní vyvrcholení a zákonné potvrzení ukončení manželství. Jedná se o fenomén, který v různé míře zasahuje do života všech příslušníků dané rodiny a jako takový má tedy dalekosáhlé dopady. Vzhledem k míře, kterou rozvod narušuje dosavadní fungování rodiny je tento fenomén často zkoumán a popisován odborníky z různých oborů. Často bývají zkoumány zejména vztahy a uspořádání v rodině po rozvodu a vliv rozvodu na zasažené děti v několika následujících letech. Vzhledem k hlubokým historickým kořenům rozvodu v naší společnosti a stále vysoké rozvodovosti je však také důležité zkoumat jeho dlouhodobé následky, které ovlivňují životy dětí až do dospělosti. To je cílem této práce.

Ke zkoumání dopadů rozvodu je nutné nejdříve pochopit jakou roli hraje rodina v životě jedince. Této tématice je věnována první kapitola. Akcentovány jsou zde však zejména rodinné fenomény spojené s tématem jejího rozpadu.

Důležité je zdůraznit, že role, podoby a vlivy rodiny jsou kulturně podmíněné (Matoušek, 1997), a tato práce se tedy zabývá rodinou, rozvodem a jeho dopady pouze v kontextu euro-americké kultury. Pokud jsou prokázány odlišnosti mezi kulturou americkou a evropskou, je to přímo zmíněno v textu práce.

Druhá kapitola je věnována problematice rozvodu. Je zde stručně popsáno, co je rozvod v psychologických termínech a jaká je současná situace rozvodu a rozvodovosti v České republice. Podkapitola 2.1 je věnována hypotézám proč, a jakým způsobem má rozvod rodičů dopad na dítě.

Třetí kapitola se věnuje následkům rozvodu na dítě. V první podkapitole jsou stručně shrnuty proměnné, které jsou nejčastěji zkoumané, a které by mohly způsobovat velkou variabilitu následků rozvodů. Druhá podkapitola stručně rozebírá dopady, které má rozvod na dítě v období dětství. Ve třetí podkapitole se nachází těžiště této práce, neboť popisuje dlouhodobé dopady rozvodu na dítě. Tedy jak zasahuje prožití rodičovského rozvodu v dětství do života dospělých.

K vypracování této práce byla použita jak česká, tak zahraniční literatura. Na české literatuře je postaveno zejména uvedení do problematiky a vytvoření teoretického základu práce v prvních dvou kapitolách. K prozkoumání dlouhodobých dopadů v poslední kapitole byly zpracovány zejména aktuální zahraniční výzkumy. V práci je citováno podle normy APA (2010).

Literárně přehledová část

1. Funkce rodiny v životě dítěte

Rodina je instituce, která přímo zasahuje nejen do života všech jedinců, ale také do mnoha aspektů lidské společnosti jako celku. Je tedy zkoumána a popisována různými vědními obory, díky čemuž existuje mnoho různých definic rodiny. K účelům této práce jsou uvedeny alespoň ty základní, se kterými pracuje obor psychologie.

Psychologický slovník definuje, že rodina je: „*společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí*“ (Hartl & Hartlová, 2000, s. 504), Sollárová v učebnici Sociální psychologie uvádí, že: „*Rodina jako primární nositel kultury poskytuje základ norem a hodnot dané společnosti. Vede dítě ke společenskému životu v prostředí, ve kterém vyrůstá, učí ho orientovat ve světě symbolů.*“ (In Výrost & Slaměník, 2008, s. 50). Lze tedy říct, že psychologie se zabývá zejména vlivy, jakými rodina působí na jednotlivce v období dětství (tedy výchovou dětí) a jeho následným fungováním v dospělosti a v rámci lidské společnosti.

Vzhledem k dalekosáhlému vlivu rodiny rozlišují autoři několik základních funkcí, na kterých lze ilustrovat jakými způsoby rodina jedince formuje a ovlivňuje. Špaňhelová (2010, s. 12) pracuje se čtyřmi základními funkcemi rodiny: *biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální, socializačně výchovná*. Autorka dále uvádí, že oba rodiče by měli do života dítěte přinášet jistotu a poskytovat mu lásku a respekt, aby se mohlo bezpečně rozvíjet a jednoduše se orientovat ve světě. Oba rodiče také dávají dítěti příklad, jak by se mělo samo chovat nejen v dětství, ale také v dospělosti.

Rozdělení funkcí Špaňhelové odpovídá také funkcím rodiny dle Matouška (1997). Ten uvádí, že hlavní funkcí a úkolem rodiny je péče o děti, a to nejen k udržení lidského rodu, ale také lidské společnosti a kultury. V tomto výroku tedy můžeme nalézt jak *biologickou funkci* (rodina naplňuje fyziologické a biologické potřeby dítěte), tak *funkci socializační* (dítě získává sociální dovednosti a přejímá hodnoty a normy dané společností). Díky péči o dítě vznikají v rodině pouta mezi jednotlivými generacemi a ty následně vytvářejí společenské kontinuum, ve kterém na sebe jednotlivé generace plynule nasedají. Rodina je tedy, dle Matouška (1997), základním stavebním prvkem společnosti, která pak dítě modeluje a dotváří. V rámci socializační funkce rodiny autor zdůrazňuje také vliv rodiny na vývoj sexuální role dítěte a důležitost přítomnosti rodičů obou pohlaví při tomto procesu.

Výchovnou funkci popisuje Matoušek (1997) zejména s důrazem na fakt, že rodina je hlavním výchovným nástrojem společnosti, který slučuje individuální charakter rodiny a její přístup k univerzálním potřebám společnosti. Tyto tři funkce doplňuje také o nutnost emoční angažovanosti rodiče a stabilního a chráněného prostředí. Tuto poznámku lze interpretovat v kontextu výše zmíněného dělení Špaňhelové (2010, s. 12) jako funkce: *emocionální* a *ekonomicko-zabezpečovací*.

Rodina tvoří základ uspokojování potřeb jak dětí, tak dospělých a má silný vliv na vývoj osobnosti. Klíčovou proměnnou jsou v tomto procesu emoční vztahy a péče. V případě negativního působení tedy může být rodina také zdrojem nepříznivého, až patologického vývoje osobnosti (Čáp, 1996).

Vliv rodiny jasně a stručně shrnují Langmeier a Matějček (2011, s. 139) výrokem: „*Rodina má v dnešní společnosti ústřední význam pro duševní vývoj dítěte.*“. Dle autorů mají oba rodiče odlišné role, ale i přesto je patrný důležitý vliv obou. Každý člen rodiny má nějakou roli a vlastní význam v rodinném systému a v případě náhlé absence jednoho, může dojít k deprivaci dětí v rodině. Míra deprivace a vzniklé rodinné konflikty závisí na podmínkách, příčinách a čase odchodu jedince z rodiny. Dopad deprivace z rozpadu rodiny ilustruje zvýšené procento dětí z neúplných rodin v souborech dětí s různými psychiatrickými poruchami (Langmeier & Matějček, 2011).

1.1 Typy rodiny

Špaňhelová (2010) rozlišuje *rodinu nukleární*, do které patří otec s matkou a dítě, a *širší rodinu*, do které patří další příbuzní, tedy babičky, dědové, tety, strýcové, bratrance a sestřenice. Hlavními aktéry rozvodu je rodina nukleární, ale jeho následky zpravidla ovlivňují vazby i napříč rodinou širší.

Pro účely této práce je také dobré odlišit termín *orientační rodina (primární)* a *prokreační rodina (sekundární)*. Jandourek (2001, s. 207) definuje, že *rodina orientační* je „*Rodina, ve které jedinec vyrůstá.*“ a *prokreační rodina* je „*Rodina, již jedinec zakládá v dospělém věku zpravidla uzavřením manželství, a ve které se mu narodily děti.*“.

Soukup (2011) rozlišuje čtyři typy rodiny dle vnitřní struktury. *Nukleární rodina* je dvougenerační a patří do ní rodiče a jejich děti. Dvougenerační je také *rodina spojená*, ale patří do ní sourozenci a jejich rodiny. *Třigenerační rodinu*, do které patří prarodiče, děti a vnoučata nazývá *rozšířenou*. Poslední typ, *smíšená rodina*, se vyskytuje zejména v západní

kultuře a je výsledkem vytvoření nové rodiny po rozvodu. Dle autora jsou v naší kultuře rozšířené zejména rodiny nukleární a smíšené.

S konceptem smíšené rodiny pracuje také Matějček (1992), ale tento typ nazývá *doplněnou rodinou*. Dle autora se jedná o uspořádání, kdy je jeden rodič biologickým a druhý nevlastním, které vzniká po rozvodu biologických rodičů nebo z důvodu smrti jednoho z nich. Důležitý aspekt tohoto typu rodiny je dynamika jejího vzniku, kdy se spojují biologičtí příbuzní dítěte s novými členy. Po rozchodu biologických rodičů tak může dítě náležet do dvou smíšených rodin, což mu může způsobovat výrazné vnitřní konflikty (Matějček, 1992).

V odborné literatuře se také můžeme často setkat s termíny *úplná* a *neúplná* rodina. Ty se vztahují k tomu, zda jsou v rodině dítěte přítomni oba rodiče či nikoli, a to z důvodu rozvodu a rozchodu rodičů či úmrtí jednoho z nich (Hartl & Hartlová, 2010).

Dle Matějčka (1992) však nejsou důležité vnější znaky rodiny (a tedy konkrétní formy rodinného uspořádání), ale to, zda jsou v ní naplňovány základní psychické potřeby dítěte.

2. Rozvod

Rozvod je zákonné ukončení manželství, jehož podmínky a průběh upravuje občanský zákoník České republiky. Jako právní proces je zaznamenáván Českým statistickým úřadem, který sleduje trendy v počtu rozvodů již od roku 1930. Dle dostupných statistik stoupala úhrnná míra rozvodovosti v Česku až do roku 2010, kdy se vyšplhala na hodnotu 50,0% (viz Tabulka 1). Přesto, že poté dle ČTK míra rozvodovosti v České republice klesala, i tak v roce 2016 prošlo rozvodem 45,2% manželství (ČTK, 2018). V roce 2017 úhrnná rozvodovost opět mírně vzrostla a to na 47%. Celkově zasáhl v roce 2017 rozvod 23,8 tisíc dětí (Český statistický úřad, 2018).

Rok	Počet sňatků	Počet rozvodů	Rozvodovost (v %)	Průměrná délka trvání manželství při rozvodu v letech
1930	101 158	4 962	5,6	10,7
1950	95 166	11 312	12,1	10,8
1960	74 173	12 970	15,9	9,8

1970	90 624	21 516	26,1	9,8
1980	78 343	27 218	30,7	10,1
1990	90 953	32 055	38,0	10,1
2000	55 321	29 704	41,4	11
2005	51 829	31 288	47,3	12,2
2010	46 746	30 783	50,0	12,7
2015	43 499	27 895	46,5	13
2016	50 768	24 996	45,2	13,1

Tabulka 1: Počet sňatků a rozvodů dle Českého statistického úřadu (podle ČTK, 2018)

Psychologický slovník rozvod definuje právě z právního hlediska jako: „*zrušení manželského svazku za života manželů rozhodnutím soudu*“ (Hartl & Hartlová, 2010, s. 508), jedná se však také o komplikovaný psychosociální fenomén, který neodvratně zasahuje do života všech členů dané rodiny (Matějček & Dytrych, 1994).

Účelem rozvodu je ukončení nefunkčního, konfliktního vztahu manželů a pozitivní změna života zúčastněných jedinců. Tento cíl však není vždy naplňován a rozvod často přináší mnoho dalších konfliktů a frustrací (Matějček & Dytrych, 1994). Z pravidla se nejedná o náhlou izolovanou událost, ale o dlouhodobý proces, kdy je soudní rozhodnutí o ukončení manželství pouze formalitou (Matějček & Dytrych, 1994; Jeynes, 2006). Tento pohled je důležitý zejména při interpretaci longitudinálních studií, které zkoumají vzorek dětí několik let před rozvodem jejich rodičů a několik let po rozvodu. Vnímání dlouhodobého vývoje k formálnímu rozvodu pak může vysvětlit nižší skóre dětí z rozvedených rodin oproti dětem z intaktních rodin i několik let před rozvodem (Amato, 2010).

Matějček a Dytrych (1994, s. 133) uvádí tři stadia rozvodového procesu: *rodinný nesoulad* – běžné konflikty mezi manželi, *rodinný rozvrat* – postižení některé ze základních funkcí rodiny, *rozvod* – formální ukončení vztahu. Po formálním ukončení vztahu následuje postupná transformace původní rodiny v jiný způsob fungování. Tato porozvodová fáze bývá velmi stresující. Dochází v ní ke konfliktům mezi členy rodiny (i širší rodiny, ne pouze manželů), narušení rodinných vztahů, ztrátě pocitu bezpečí a jistoty a případnému formování nových vztahů s dalšími partnery bývalých manželů (Matějček & Dytrych, 1994). Dle autorů existuje také mnoho rodin, které se nacházejí v druhém stadiu rozvodového procesu, tedy

stádiu rodinného rozvratu, ale o rozvod nikdy formálně nepožádají. Jejich situaci nazývají *rozvodem nedeklarovaným*.

Nedeklarovaný rozvod, tedy situace, kdy je rodina v rozvratu, ale manželé se raději nerozvedou, má zcela jistě také dopad na prožívání a vývoj jejích členů. Tyto dopady se, dle Wallersteinové a Lewisové (2004), však výrazně liší od následků rozvodu.

2.1 Působení rozvodu rodičů na potomka

Zpracováno dle Amata (1993)

Kumulací výzkumných dat dochází Amato k závěru, že rozvod rodičů, nebo nějaká z proměnných přidružených k této události, může být asociován se sníženou mírou well-being¹ dětí i dospělých, kteří zažili rozvod rodičů. Autor uvádí, že dopady jsou ale velmi variabilní, neboť každá situace rozvodu je jiná a obsahuje mnoho různých proměnných. I přesto shrnuje pět hypotéz, které se objevují v literatuře a vysvětlují, proč má rozvod rodičů dopad na zúčastněné děti.

První hypotézou je, že hlavní proměnnou je *absence jednoho z rodičů v životě dítěte*. Dítě tím ztrácí jeden ze vzorů, což může komplikovat jeho socializaci. Zbýlý rodič musí věnovat více času domácím povinnostem a práci, čímž se limituje čas strávený s dítětem. Projevem pak může být zhoršení školních výsledků i chování a pokles sebevědomí. Absencí jednoho z rodičů při výchově může také dojít ke snížení jejich autority. Data podporující tuto hypotézu jsou dle autora nedostatečná, a absence rodiče je tak pouze jedním možným faktorem ovlivňujícím well-being.

Druhá hypotéza se vztahuje ke *zhoršení psychického stavu pečujícího rodiče po rozvodu*. Dle této hypotézy lze nalézt korelaci mezi well-being dítěte a psychickým přizpůsobením rodiče. Ve výzkumech se však objevuje také vztah mezi pravděpodobností rozvodu a nevyrovnaností jednoho z manželů, proto jsou data podporující tuto hypotézu těžce interpretovatelná.

Třetí hypotéza staví na předpokladu, že *na dítě působí vliv konfliktu mezi rodiči*, a to hned několika způsoby: konflikt u dítěte vyvolává negativní emoce; dítě je často nuceno

¹ Well-being je prožitek osobní pohody, který lze rozdělit do několika dimenzí: duševní, tělesná, sociální, spirituální (Kebza, 2005). V českém jazyce se pro překlad používá právě termín osobní pohoda, ale vzhledem k velkému rozšíření termínu well-being i v české literatuře je v této práci zachován původní anglický termín.

postavit se na stranu jednoho z rodičů; dítě přebírá modely komunikace od hádajících se rodičů; dítě pocítuje vinu za konflikty rodičů. Dle Amata lze pro tuto hypotézu najít nejvíce empirické podpory.

Působení finančních problémů rodiče na well-being dítěte je čtvrtou hypotézou. Dle ní lze najít pozitivní vztah mezi výší příjmu v rodině po rozvodu a školním úspěchem, dobrým chováním, psychologickým přizpůsobením, self-konceptem a sociálními vztahy dítěte. Mechanismus za touto hypotézou vysvětlují Amato a Keith (1991) následovně: Snížením životní úrovně pečující matky se současně snižuje životní úroveň jejich dětí. Ekonomické problémy pak přináší mnohé překážky pro rozvoj dítěte (matka si nemůže dovolit soukromou výuku, kroužky po škole, vzdělávací výlety, elektroniku atp.)². Děti z rodin s jedním pečujícím rodičem také bývají nuceny ukončit vzdělávání dříve, než by odpovídalo jejich potenciálu, a najít si zaměstnání. Amato považuje tuto hypotézu za silnou, ale nenachází dostatek důkazů pro její podporu.

Pátá a poslední hypotéza staví na proměnných všech předchozích a říká, že *nepříznivý vliv rozvodu způsobují všechny přidružené stresové situace, které dítě prožívá*, a které se postupně kumulují a způsobují snížení well-being dětí. Snížení well-being dítěte má za následek zhoršení různých projevů chování a prožívání. Tuto hypotézu vidí autor jako nejlépe vysvětlující, ale zároveň zdůrazňuje, že je jí v literatuře věnováno pouze málo prostoru.

Ani jeden z modelů, které se objevují v literatuře, však nedokáže plně vysvětlit dopady rozvodů na dítě. Výzkumníci se tak stále věnují zkoumání všech jednotlivých hypotéz. Například Potter (2010) se soustředí na podporu páté hypotézy, ale zároveň souhlasí, že pro čtvrtou hypotézu (tedy zásadní vliv ekonomické situace) existuje mnoho signifikantních důkazů.

Amato na závěr rozboru jednotlivých hypotéz navrhuje nový model chápání důsledků rozvodu, a to *Model zdrojů a stresorů*, kde zdroje podporují a akcelerují rozvoj dítěte a stresory jej omezují nebo zpomalují. Mezi zdroje patří například emocionální podpora rodičů, pomoc v běžných situacích, působení rodičů jako vzorů. Stresory pak může být konflikt mezi rodiči nebo zásadní změny v životě dítěte. Při rozvodu rodičů se nejen objevují

² Existenci tohoto mechanismu podporuje také nález Wallersteinové a Lewisové (2004), jež v longitudinální studii dětí z rozvedených rodin našly při srovnání s dětmi z intaktních rodin méně reportovaných mimoškolních kroužků a vzdělávacích aktivit.

mnohé stresory, ale dítě také ztrácí, nebo má omezený přístup ke zdrojům jednoho z rodičů. Jednotlivé zdroje se však mohou vzájemně doplňovat nebo nahrazovat a výsledný psychický stav a rozvoj dítěte vždy záleží na konkrétních podmínkách rodiny.

3. Dopady rozvodu rodičů

Obecně lze v některých kategoriích sledovat *zmenšující se dopad rozvodu* na děti a následně i dospělé jedince oproti tomu, jaké měl rozvod dopady v minulosti. Tato postupná změna může být vysvětlena normalizací rozvodu z důvodu jeho velké prevalence ve společnosti a následným snižováním sociálních i legálních zábran (Wolfinger, 2003b). V jiných dimenzích ale může normalizace rozvodu naopak způsobovat *vzrůstání jeho dopadů*, neboť dochází k rozpadu i méně konfliktních manželství, ve kterých by děti v minulosti mohly prosperovat (Kreidl, Štípková & Hubatková, 2017). Tyto odlišné perspektivy mohou vysvětlovat variabilitu výsledků výzkumů na toto téma.

Dle Amata (2010) je stále evidentní, že rozvod rodičů ovlivňuje život dětí velmi významně, neboť s sebou přináší mnoho změn. Nemělo by být tedy předmětem zkoumání, zda má rozvod dopad na zúčastněné děti, ale spíše jak a za jakých podmínek tento vliv působí. Okolnosti rozpadu nukleární rodiny jsou vždy velmi variabilní. Následky se tak mohou u některých dětí s časem zlepšovat, u jiných stagnovat či se zhoršovat a přetrvávat až do dospělosti.

3.1 Některé proměnné ovlivňující dopady rozvodu rodičů

Vzhledem k velké variabilitě okolností rozvodu je velmi těžké zachytit v jednotlivých výzkumech všechny proměnné najednou. Většina výzkumů se tedy zabývá zkoumáním působení pouze jedné nebo několika málo proměnných. Podrobně budou následky rozvodů rozebírány v podkapitolách 3.2 a 3.3, proto jsou v následujících odstavcích pouze stručně shrnuty jednotlivé proměnné, které jsou ve výzkumech nejčastěji pozorovány.

Ekonomická situace rodiny před rozvodem

Mezi dětmi rozvedených rodičů měly děti z rodin s vyšším příjmem před rozvodem obecně méně *behaviorálních problémů*, než děti z rodin s nižším příjmem před rozvodem. Autoři studie to vysvětlují předpokladem, že tyto děti prožily méně stresorů (rodinné finanční problémy, nedostatek vzdělávacích zdrojů, horší životní prostředí), které u dětí

z chudších rodin mohly zhoršovat schopnost adaptace na porozvodovou situaci (Weaver & Schofield, 2015). Fisherová (2007) konstatuje, že rodiny, které byly před rozvodem v dobré ekonomické situaci, mají také větší šanci uchovat si ji i po rozvodu nebo alespoň čerpat z našetřených zdrojů tak, aby byly změny v životě dítěte co nejmenší.

Rodinná situace před rozvodem

Dopady rozvodu jsou podmíněné kvalitou rodinných vztahů před rozvodem. Pokud ukončí velmi konfliktní soužití manželů, má rozvod na *well-being dítěte* pozitivní účinky (Jekielek, 1998; Amato, 2010). Na druhou stranu, pokud rodič, který není po rozvodu hlavním pečovatelem, poskytoval dítěti mnoho zdrojů³, budou dopady rozvodu na toto dítě větší než u dětí, jejichž odcházející rodič poskytoval zdrojů málo. Ve většině případů je však po rozvodu hlavním pečovatelem matka, a proto je dostatek zdrojů poskytovaných matkou asociován naopak s mírnějšími dopady rozvodu na dítě (Fisher, 2007). Větší dopady rozvodu rodičů jsou dále předpokládány, pokud je v nukleární rodině více dětí. Nejen, že tak dochází k dělení zdrojů rodičů mezi jednotlivé děti, ale pro matku-samoživitelku je také těžší zapojit se řádně do pracovního života (Fisher, 2007).

Čas rozvodu

Malone et al. (2004) ve svém výzkumu došli k závěru, že na čas rozvodu záleží pouze u chlapců. Prožití rozvodu rodičů na prvním stupni základní školy vedlo ke zvýšení *problémového chování*, které přetrvalo i v následujících sledovaných letech. U chlapců, jejichž rodiče se rozvedli, když byli na druhém stupni, bylo pozorováno zhoršené chování v následujícím roce, ale poté naopak došlo ke zlepšení chování dokonce pod míru pozorovanou před rozvodem. Prevoo a ter Weel (2015) zjistili, že dopady rozvodu na *osobnost* dítěte jsou tím významnější, čím dříve v životě dítěte se odehrál. Jejich výzkum částečně odpovídá také závěrům Lindströma a Rosvalla (2016), kteří našli asociaci mezi rozvodem/separací rodičů a horším reportovaným *psychickým zdravím* v dospělosti. U mužů byl vliv rozvodu významný, pokud k němu došlo mezi prvním a čtvrtým rokem dítěte, u žen mezi prvním a čtvrtým a následně desátým a osmnáctým rokem.

³ Zdroje jsou v této studii pojímány jako finanční a kulturní zdroje. Kulturní zdroje jsou operacionalizovány nejvyšším dosaženým vzděláním.

Charakteristiky rodičů

Charakteristiky rodičů ovlivňují další sledované proměnné, například ekonomickou situaci po rozvodu a zvládání stresu spojeného s rozvodem. Fisherová (2007) identifikovala některé konkrétní charakteristiky, které působí na přizpůsobení dítěte po rozvodu⁴:

- 1) Děti *matek s nižším dosažením vzděláním* jsou více negativně ovlivněny rozvodem, než děti *vysokoškolsky vzdělaných matek* (u této skupiny nebyl prokázán žádný efekt).
- 2) *Nedostatek zdrojů matky* má negativní vliv na nejvyšší dosažené vzdělání dítěte i na zaměstnání v dospělosti.
- 3) *Vzdělání* a (potencionální) *finanční zdroje matky* jsou protektivním faktorem při rozvodu.
- 4) *Větší zdroje otce* vedou k více negativním dopadům na vzdělání dítěte.

Intelligence dítěte

Weaver a Schofield (2015) pracují s předpokladem, že více inteligentní děti mohou být lépe připraveny porozumět důvodům rozvodu a problémům, ale také benefitům, které přináší. Potvrzuje to také jejich studie (tamtéž), ve které bylo u dětí s vyšším IQ po rozvodu pozorováno méně *behaviorálních problémů*.

Pohlaví dítěte

Dle Fisherové (2007) neexistuje prokazatelný rozdíl dopadů rozvodu mezi chlapci a dívkami na *socio-ekonomické ukazatele* (vzdělání v 15-ti letech, nejvyšší dosažené vzdělání, zaměstnání). Malone et al. (2004) naopak našli rozdíly v projevech *problémového chování*: U dívek neměl rozvod žádný vliv na projevy problémového chování; u chlapců velmi záleželo na věku, ve kterém prožili rozvod. Horší přizpůsobení chlapců po rozvodu zjistili také Hetheringtonová, Coxová a Cox (1979) při pozorování *herních aktivit* dětí. Socio-ekonomickou situaci v závislosti na pohlaví sledovali Huurre, Junkkari a Aro (2006) a našli významnější dopady rozvodu na sledované ženy. Amato a Keith (1991) ve své metaanalýze odhalili rozdíl mezi pohlavími pouze u dvou sledovaných dimenzí a to: *status samoživitele* (u mužů častější než žen), *dosažené vzdělání* (u žen nižší). U ostatních kategorií (viz kapitola 3.3) rozdíly pozorovány nebyly.

⁴ Fisherová (2007) zkoumala zejména vzdělání (ve věku 15 let a nejvyšší dosažené) a zaměstnání v dospělosti.

Některé další výzkumy, zpracované v následujících kapitolách, sledovaly různé dopady rozvodu v závislosti na pohlaví. Lze tedy shrnout, že pohlaví má pravděpodobně vliv pouze v některých aspektech dopadu rozvodu.

Porozvodové uspořádání

Klíčovým faktorem, omezujícím dopady rozvodu, se ukazuje být porozvodové uspořádání a situace v rodině po rozvodu. Prozanto a Aassve (2019) uvádí, že kontakt s otcem po rozvodu je jedním z protektivních faktorů, Turunen, Fransson a Bergström (2017) pak ve svém výzkumu dětí z různých rodinných uspořádání nenalezli žádný rozdíl v *sebevědomí* mezi dětmi z nukleárních rodin a dětmi ve společné péči rozvedených rodičů. Byl ale nalezen signifikantní rozdíl v míře sebevědomí mezi výše zmíněnými dětmi a dětmi o něž pečuje pouze jeden z rodičů. Dlouhodobost následků tohoto působení podporují výsledky studie Verrocchio, Marchetti a Fulcheriho (2015), kde byla v rámci skupiny dospělých osob z rozvedených (a nedeklarovaně rozvedených) rodin nalezena asociace vyšší míry *sebevědomí* s ukazateli větší rodičovské péče, nižší přehnané péče a méně častého vystavení loajalitu-vynucujícímu chování rodičů. Dále mají například lidé ze smíšených rodin, které vznikly následkem dalšího manželství po rozvodu, signifikantně větší pravděpodobnost vlastního vstupu do manželství (Wolfinger, 2003b), ale také vyšší pravděpodobnost nižšího dosaženého vzdělání (Wolfinger, 2003b; Wolfinger, Kowaleski-Jones & Smith, 2011) než lidé, kteří po rozvodu vyrůstali pouze s matkou.

3.2 Některé dopady rozvodu rodičů v období dětství potomka

Reakce dětí na rozvod rodičů mohou být velmi různorodé. Oppawsky (2014) shrnuje obecně následující: *strach, zlost, smutek, touha po tom být s odcházejícím rodičem*. Zároveň uvádí některé projevy, které jsou věkově specifické. Například pro menší děti je to častější výskyt *masturbace, tvrdohlavost a agrese*, pro větší děti a adolescenty pak *zvětšování emocionálního odstupu* od rodičů či *nezdravé přejímání rolí dospělých*.

Konkrétně bylo u dětí z rozvedených rodin pozorováno více *behaviorálních problémů* než u stejně starých dětí z rodin intaktních, a to nejen ihned po rozvodu, ale až do 15-ti let věku (děti byly sledovány pouze do tohoto věku) (Weaver & Schofield, 2015). Adolescenti, jejichž rodiče se rozvedli, nebo rozešli, vykazovali horší *chování ve škole* a také horší *průměr známek*. Právě v období adolescence začínají mít školní úspěchy vliv na další vzdělávání a následně na socio-ekonomickou situaci (Tillman, 2007). Potter (2010) dále uvádí, že mezi

děťmi z rozvedených a intaktních rodin lze nalézt rozdíl ve školních výsledcích již před samotným rozvodem⁵ a tyto malé rozdíly se dále zvětšují po rozvodu rodičů. U dětí, které prožily rozvod rodičů v prvních pěti letech školní docházky, byl také nalezen signifikantní pokles *well-being*⁶.

Rozvod má dle Hetheringtonové, Coxové a Coxové (1979) dopad také na *projevy emocí* a *herní aktivity* dětí. U skupiny předškolních dětí⁷ pozorovali krátce po rozvodu méně sociálně i kognitivně vyspělé formy hry (méně kooperativně-konstruktivní hry, více pozorování hry ostatních, méně imaginativní formy hry) a jejich herní epizody byly kratší oproti dětem z intaktních nukleárních rodin. U dívek se rozdíly mezi skupinami postupně zmírňovaly, a při posledním měření (dva roky po rozvodu) již nebyly signifikantní. U chlapců byly rozdíly největší jeden rok po rozvodu, poté se začaly zmírňovat, ale přetrvávaly až do posledního pozorování. Spolu s formou hry sledovali výzkumníci také projevy afektů během hry. Skupina dětí z rozvedených rodin vykazovala dva měsíce po rozvodu méně radosti, náklonosti a orientace na úkol a také více apatie, smutku a úzkosti. U dívek z rozvedených rodin tento rozdíl vymizel, u chlapců po dvou letech od rozvodu stále přetrvávaly méně časté projevy radosti a zvýšená úzkostnost (Hetherington, Cox & Cox, 1979).

Prozanto a Aassave (2019), ve své longitudinální studii asi 19 000 britských dětí narozených v letech 2000 a 2001, pozorovali naopak zhoršující se tendence. Děti z rozvedených rodin měly oproti dětem z intaktních rodin nejen horší výsledky ve všech sledovaných behaviorálních kategoriích (*problémy s vrstevníky, prosociální chování, hyperaktivita, emocionální projevy, problémy s chováním*), ale jejich výsledky se také při každém měření dále zhoršovaly.

3.3 Dlouhodobé dopady rozvodu rodičů na potomka v dospělosti

Rozvod rodičů působí na dospělé jedince i mnoho let po jeho finalizaci a dokonce napříč generacemi, neboť autoři zjistili asociaci rozvodu prarodičů s horšími výsledky jejich

⁵ Což vysvětluje teorie rozvodu jako procesu, o které mluví Matějček a Dytrych (1994) i Amato (2010).

⁶ Potter (2010) měří psychosociální *well-being* dětí pomocí výpovědí rodičů a učitelů. Ti měli hodnotit projevy psychických problémů dětí (deprese, úzkost, osamocenenost), problémů v chování a sociální schopnosti.

⁷ Věkový průměr při prvním pozorování dva měsíce po rozvodu byl 3,92 let a při posledním pozorování dva roky po rozvodu 5,81 let

vnoučat, která v té době ani nemusela být narozena⁸. I přesto ale tzv. *Děti rozvodu*⁹ ve většině případů dospějí v dobře přizpůsobené jedince (Amato & Cheadle, 2005).

Pomocí metaanalýzy 37 studií provedených na 81 678 probandech dospěli Amato a Keith (1991) k závěru, že jedinci, jejichž rodiče se v jejich dětství rozvedli, vykazují *nižší kvalitu života* oproti jedincům, jejichž rodiče zůstali v manželství. Rozvod dle autorů negativně ovlivňuje dospělé jedince v těchto sledovaných dimenzích: *psychologický well-being* (deprese, nízká životní spokojenost), *rodinný well-being* (nízká kvalita manželství, rozvodovost), *socio-ekonomický well-being* (nízké dosažené vzdělání, příjem, prestiž zaměstnání), *fyzické zdraví*. Autoři zdůrazňují, že sledované velikosti účinku jednotlivých dimenzí jsou sice nízké, ale zároveň je jejich nález důležitý, neboť sledovaná událost, tedy rozvod, se odehrál mnoho let před realizací všech zahrnutých výzkumů. V dalších sledovaných kategoriích (antisociální jednání, využívání služeb psychologické péče, self-koncept, kvalita vztahů s vlastními dětmi, kvalita zaměstnání, materiální kvalita života, jiné) nebyla nalezena signifikantní souvislost s rozvodem rodičů.

Díky vnímané přehlednosti dělení dopadů rozvodu v práci Amata a Keitha (1991) je jejich dělení dopadů rozvodu využíváno v další části této práce.

3.3.1 Psychologický well-being

Osoby z rozvedených orientačních rodin uváděly prožití *více stresujících životních událostí*¹⁰, ale pouze ženy, které prožily rozvod rodičů ve věku sedm až dvanáct let vykazovaly horší *psychické zdraví* oproti porovnávací skupině (Ängarne-Lindberg & Wadsby, 2009). Storksenová, Royamb, Gjessing, Moum a Tambs (2007) našli horší *psychické zdraví* u osob obou pohlaví z rozvedených orientačních rodin, a to i po zařazení socio-ekonomického statusu jako kontrolní proměnné.

Psychologický well-being zkoumali Huurre, Junkkari a Aro (2006) pomocí: *míry výskytu psychosomatických symptomů, deprese a drobných psychiatrických poruch*. U mužů z rozvedených orientačních rodin nenalezli rozdíl oproti mužům z intaktních rodin. U žen byl rozvod asociován se signifikantně sníženým well-being ve všech sledovaných

⁸ Konkrétně našli asociace s *nižším vzděláním, problémy ve vlastním manželství* a horšími *rodinnými vztahy* oproti vnoučatům, jejichž prarodiče zůstali manželé.

⁹ V anglofonní literatuře se i v odborných článcích často vyskytuje termín *Children of Divorce*.

¹⁰ I po kontrole událostí spojených s rozvodem rodičů.

dimenzích. K závěru, že rozvod rodičů má negativní vliv na *psychologický well-being* dospělého, došli také Schaan a Vögele (2016). Konkrétně tito autoři zjistili, že osoby z rozvedených rodin (oproti osobám z intaktních rodin) uváděly *více prožitých dětských traumat*, vykazovaly signifikantně *větší citlivost k odmítnutí a menší resilienci*. Tyto faktory pak působily jako mediátory vlivu rozvodu na snížené mentální zdraví¹¹.

V další studii (Wauterickx, Gouwy & Bracke, 2006) vykazovali potomci rozvedených rodičů, v porovnání s osobami z intaktních rodin, více symptomů *deprese*. Asociace mezi rozvodem rodičů a projevy *deprese* v běžném životě dospělého byla silnější u mužů než u žen. Transgenerační přenos rozvodu (viz kapitola 3.3.4.) zde měl kumulativní efekt na projevy symptomů *deprese*. U žen působil silnějším efektem vlastní rozvod, u mužů k depresivním symptomům více přispíval rozvod rodičů.

Také ve výzkumu Gilmana, Kawachie, Fitzmaurice a Buka (2003) byl rozvod rodičů asociován s až dvojnásobně vyšší pravděpodobností diagnózy *deprese* v dospělosti, nezávisle na socio-ekonomickém statusu, ale pouze pokud k rozvodu došlo do sedmi let věku dítěte. Tato pravděpodobnost se dále zvětšovala dle míry reportovaného konfliktu mezi rodiči v dětství.

Dle Bohmana, Laftmana, Päärena a Jonssona (2017) se vyšší riziko *deprese* v dospělosti projevovalo pouze u skupiny osob z rozvedených orientačních rodin, které již v adolescenci prožívaly symptomy *deprese* a úzkosti. Skupina osob z rozvedených rodin, které neprožívaly podobné symptomy již v adolescenci, se nijak významně nelišila od osob z intaktních rodin ani v dospělosti. Ostatní výzkumy, využití v této práci, symptomy *deprese* v dětství a adolescenci nesledovaly, což může být důvodem nekonzistence reportovaných výsledků.

Finley a Schwartz (2010) zkoumali nejen dopady rozvodu, ale také péče rodičů v dětství na *well-being* mladých dospělých. V intaktních rodinách našli významnou pozitivní korelaci míry péče matky a otce, v rozvedených rodinách však vzájemná závislost objevena nebyla. V rozvedených rodinách tedy byl častější výskyt rozporu mezi péčí otce a matky, který byl následně asociován s *nižším sebevědomím, životní spokojeností a kvalitou přátelství* a také *vyšším stresem, problémy ve vztahu a negativními ruminacemi o rodičích*.

¹¹ Měřeno pomocí reportovaných symptomů *deprese* a úzkosti.

Osobnostní charakteristiky a sociální vztahy

Prevoo a ter Weel (2015) zkoumali asociaci *změn osobnosti* a prožití rodičovské ztráty v dětství (rozvodem nebo smrtí jednoho z rodičů). Zaměřovali se na *sebevědomí* (self-esteem), *místo řízení* (locus of control) a *chování* a zjistili, že přirozený pozitivní vývoj je ve sledovaném období (mezi desátým a šestnáctým rokem) u dětí z neúplných rodin zpomalen oproti vývoji dětí z intaktních rodin. Při srovnání obou skupin v šestnácti letech měly děti z intaktních rodin významně lepší výsledky. V rámci skupiny dětí z neúplných rodin pak měli potomci rozvedených rodičů horší výsledky oproti zbytku. Dle Amata (1988) však v míře *sebevědomí* v dospělosti¹² není signifikantní rozdíl mezi skupinami osob z rozvedených a intaktních rodin. Vzhledem k nedostatku výzkumů na toto téma je však obtížné usuzovat, zda se sebehodnocení osob obou skupin postupně vyrovnává nebo zda je odlišnost výsledků těchto dvou výzkumů způsobená jinými (například metodologickými nebo historickými) faktory.

Studiu *pocitu kontroly* (Sense of control) se věnovaly autorky Kim a Woo (2011). V jejich výzkumu vykazovaly osoby z rozvedených rodin signifikantně větší míru pocitu kontroly, a to i po zohlednění věku, pohlaví a socio-ekonomického statutu. Rozvod rodičů tak byl přímým prediktorem zvýšeného pocitu kontroly, a to i přesto, že zároveň působil jako prediktor *socio-ekonomických potíží* a nižšího *vzdělání*, které pocit kontroly snižují. Autorky tak usuzují, že tento pozitivní vztah rozvodu a pocitu kontroly v dospělosti je způsoben zejména osobnostními charakteristikami osob z rozvedených rodin, které pomáhají působit proti některým vlivům prostředí. Autorky tento pozitivní vliv rozvodu vysvětlují tím, že se děti v rozvedených rodinách stávají více *nezávislé* a *samostatné* a tyto osobnostní vlastnosti u nich přetrvávají až do dospělosti.

Naopak v míře *osobní integrity* (Sense of coherence) se dospělé osoby z rozvedených rodin nijak významně nelišily od skupiny osob z rodin intaktních i přesto, že reportovaly více prožitých traumatických událostí (Ängarne-Lindberg & Wadsby, 2011).

Dle Kingové (2002) zažívá dítě v rozvádějící se rodině také oslabení vztahu s vlastním rodičem, které může narušit jeho vývoj. Autorka se soustředila zejména na vývoj *důvěry* a zjistila, že hlavním faktorem interpersonální nedůvěry a nedůvěry v intimního partnera není rozvod rodičů, ale kvalita vztahu s rodiči v adolescenci.

¹² Respondenti byli ve věku 18-34 let.

Na poli *interpersonálních vztahů* mohou být osoby z rozvedených rodin znevýhodněny vlastnostmi a postoji, které si z této rodinné situace odnesly. Wolfinger (2003a) uvádí například: *nedůvěra v partnera, pocit méněcennosti, neschopnost udržovat milující a dlouhotrvající partnerský vztah, obviňování ostatních za své problémy ve vztazích, apatie k intimním vztahům*.

Dle Wallersteinové a Lewisové (2004) ale po rozvodu rodičů starší děti často přebírají zodpovědnější role v rodině, čímž se může rozvíjet jejich *smysl pro zodpovědnost a empatie*.

3.3.2 Socio-ekonomický well-being

Rozvod rodičů má negativní vliv na *dosažené vzdělání ve věku 15 let* (Fisher, 2007), *nejvyšší dosažené vzdělání* (Amato & Cheadle, 2005; Sigle-Rushton, Hobcraft & Kiernan, 2005; Fisher, 2007; Bernardi & Radl, 2014; Kreidl, Štípková & Hubatková, 2017), *pracovní kvalifikaci* (Sigle-Rushton, Hobcraft & Kiernan, 2005), *příjem domácnosti* (Amato & Cheadle, 2005; Wauterickx, Gouwy & Bracke, 2006) a jeho *subjektivní hodnocení* (Wauterickx, Gouwy & Bracke, 2006). *Nižší dosažené vzdělání* u osob z rozvedených rodin bylo zjištěno také na vzorku osob s nadprůměrným IQ (Martin, Friedman, Clark & Tucker, 2005).

Ve studii dospělých osob ze čtrnácti zemí¹³ našli Bernardi a Radl (2014) negativní dopad rozvodu na *vysokoškolské vzdělání*¹⁴. Dále zkoumali jednotlivé skupiny ze vzorku a zjistili, že největší dopad¹⁵ na terciární vzdělávání se objevuje u osob, jejichž rodiče sami vysokou školu vystudovali. Pro české prostředí je důležité, že autoři zároveň objevili větší dopad socio-ekonomické situace rodiny asociovaný s rozvodem v zemích, kde (tak jako v České republice) je terciární vzdělání již od prvního ročníku specializované¹⁶. V těchto zemích byli při získávání titulu z terciárního vzdělávání znevýhodněni i potomci rozvedených rodičů s nízkým dosaženým vzděláním.

¹³ Austrálie, Rakousko, Francie, Itálie, Rumunsko, Litva, Norsko, Nizozemí, Belgie, Maďarsko, Estonsko, Bulharsko, Gruzie, Rusko

¹⁴ U osoby z rozvedených orientačních rodin byla zjištěna o sedm procent menší pravděpodobnost získání vysokoškolského titulu oproti osobám z intaktních rodin.

¹⁵ Až o 12% menší pravděpodobnost zisku vysokoškolského titulu než u potomků stejně vzdělaných a stále sezdáných rodičů.

¹⁶ Autoři však sami uvádějí, že zatím nemají přesné empirické důkazy a tento vliv tak není plně prokázán.

Kreidl, Štípková a Hubatková (2017) analýzou historických dat ze třinácti zemí¹⁷ dále zjistili, že dopady rozvodu na vysokoškolské vzdělání jsou tím horší, čím vyšší je hrubá míra rozvodovosti v dané zemi. Pokud se hrubá míra rozvodovosti pohybovala na minimu dané země, byla pravděpodobnost zisku univerzitního titulu u osob z rozvedených rodin (oproti osobám z intaktních rodin) asi o dvě procenta menší. Pokud byla hrubá míra rozvodovosti dané země na maximu, zvětšil se tento rozdíl až na deset procent. Vzhledem k vysoké prevalenci rozvodů v dnešní společnosti tak autoři pozorovali historicky se *zhoršující dopady rozvodu*.

Pozitivně je rozvod rodičů asociován s *nezaměstnaností* (Amato, 1991; Huurre, Junkkari & Aro, 2006) a *příjmem státních dávek* (Amato, 1991; Sigle-Rushton, Hobcraft & Kiernan, 2005). Tyto projevy mohou následně způsobovat *psychické i manželské problémy* v dospělosti (Amato, 1991). *Socioekonomické potíže a chybějící interpersonální vztahy* jsou asociovány s nižším pocitem kontroly v dospělosti, ale větší pocit kontroly projevující se u osob z rozvedených orientačních rodin (viz kapitola 3.3.1) může pomáhat tyto dopady omezovat (Kim & Woo, 2011).

I přesto však ženy z rozvedených orientačních rodin reportovaly (oproti ženám z intaktních rodin) *méně důležitých osob* ve svém sociálním okolí, a to ve všech kategoriích (rodina a příbuzní, přátelé, ostatní). Byly také *celkově méně spokojené* se svou sociální sítí. Muži z rozvedených rodin (oproti mužům z intaktních rodin) vykazovali nespokojenost pouze s *finanční podporou a podporou při socializaci* (Huurre, Junkkari & Aro, 2006).

3.3.2.1 Socio-ekonomické dopady rozvodu v ČR

Zpracováno dle Fučíka (2016)

Fučík předpokládá, že dlouhodobé dopady rozvodu na děti a dospělé v České republice se mohou významně lišit od dopadů v jiných zemích. Jako tři hlavní příčiny těchto předpokládaných odlišností uvádí: 1) Vysoká zaměstnanost žen v minulém socialistickém režimu 2) Vysoká státní podpora v minulém režimu 3) Velké změny v trendech zakládání rodiny po roce 1989.

¹⁷ Austrálie, Belgie, Bulharsko, Česká republika, Estonsko, Francie, Německo, Maďarsko, Itálie, Litva, Nizozemí, Norsko, Rumunsko

Autor provedl první a jediný výzkum dlouhodobých dopadů rozvodu v České republice na reprezentativním vzorku. Ve své studii využil data více než dvaceti tisíc respondentů *European Union Statistics on Income and Living Condition Survey* ve věku dvacet čtyři až šedesát šest let, kteří byli na základě otázky, jaká byla jejich rodinná situace ve věku čtrnácti let, rozdělení do dvou skupin: A) Osoby z neúplné rodiny B) Osoby z úplné rodiny.

Do skupiny A zařadil všechny osoby, které uvedly, že ve čtrnácti letech žily pouze s jedním rodičem. Sesbíraná data mu však neumožnila zjistit okolnosti vzniku neúplné rodiny. Způsob vzniku však ovlivňuje rodinnou dynamiku (Matějček, 1992) a dá se tak usuzovat, že může mít dopad také na prožívání jejích členů. Ve skupině B byly všechny osoby, které ve čtrnácti letech vyrůstaly se dvěma rodiči. Autor ale opět nerozlišuje podmínky vzniku a skupina zahrnuje respondenty jak ze smíšených, tak původních intaktních rodin.

Tyto dvě výše zmíněné skupiny vzájemně porovnával ve třech různých dimenzích (*vzdělání, rodinný status, příjem*) a ve všech našel drobné rozdíly v neprospěch skupiny A. Osoby skupiny B měly oproti skupině A vyšší *pravděpodobnost zisku výučního listu* nebo *maturity* a mírně vyšší *pravděpodobnost zisku vysokoškolského titulu*. V této kategorii měly větší vliv zařazené kontrolní proměnné, tedy: nejvyšší dosažené vzdělání rodiče¹⁸ a rodinné finanční problémy. V kategorii rodinný status byly důležitými kontrolními proměnnými pohlaví respondenta a jeho vzdělání, ale i přesto byla nalezena významná asociace rozvodu a *nižší pravděpodobnosti vlastního manželství* a *vyšší pravděpodobnosti rozvodu*. V dimenzi příjmu zjistil o 5,7 procent nižší roční *příjem* u osob z rozvedených rodin, ale po zařazení kontrolních proměnných pohlaví, věku, vzdělání a podmínek orientační rodiny se vliv příslušnosti do skupiny A nebo B stal velmi slabým.

Autor však uvádí, že všechny zjištěné rozdíly (přesto, že statisticky signifikantní) jsou velmi malé a neodpovídají hypotéze zásadního dopadu rozvodu rodičů v dospělosti. Stěžejními jsou spíše kontrolní proměnné, tedy *konkrétní socio-ekonomické podmínky orientační rodiny*.

Dle autorky této práce má Fučíkova studie výzkumnou hodnotu, neboť se jako první zaměřuje na zkoumání dlouhodobých dopadů rozvodu na české populaci, ale jejím nedostatkem jsou využití metodologické postupy. Konkrétně výběr respondentů do vzorku,

¹⁸ V úplných rodinách ale autor využíval informace o více vzdělaném rodiči, což mohlo získané výsledky ovlivnit.

který mohl způsobit, že se osoby z rozvedených orientačních rodin vyskytovaly v obou skupinách¹⁹ a naopak respondenti ve skupině osob z neúplných rodin rozvod rodičů nikdy nemuseli prožít²⁰.

3.3.3 Rodinný well-being

Manželství

Studiem manželství a rodiny osob z rozvedených orientačních rodin se zabývá mnoho výzkumníků. Výsledky jednotlivých výzkumů na toto téma jsou však často velmi odlišné. Tento fakt může být vysvětlen nekvalitní metodologií jednotlivých výzkumů (Jeynes, 2006), ale také proměnlivostí dopadů rozvodu v čase (Wolfinger, 2003b).

Tato proměnlivost může být vysvětlena postupným snižováním negativních dopadů rozvodu rodičů, což se v dimenzi *rodinného well-being* mohlo projevit následovně: Významné negativní dopady rozvodu dětí v minulosti pravděpodobně častěji kompenzovaly brzkým zakládáním vlastních prokreačních rodin. Se zmírňováním následků rozvodu se ale četnost využití tohoto způsobu kompenzace zmenšuje. Společné bydlení dvou nesezdaných partnerů se zároveň ve společnosti stává stále více přijatelným, takže pro mnohé se zmenšuje také potřeba vstupovat do manželství (Wolfinger, 2003b).

Wallersteinová a Lewisová (2004) provedly zatím nejdelší longitudinální studii, ve které zkoumaly dopady rozvodu na 130 amerických dětí. Tyto děti sledovaly 25 let a na konci studie bylo pouze 60% z nich sezdaných (v porovnávací skupině osob z intaktních rodin²¹ 80%), z toho 50% vstoupilo do manželství před dvacátým pátým rokem života (11% v porovnávací skupině). Celkově bylo na konci studie 40% manželství sledovaných osob ukončeno rozvodem (v porovnávací skupině pouze 9% a v celonárodní věkové skupině 35%).

Wolfinger (2003b) ve své studii 23 195 respondentů nachází tento trend ve vstupování do manželství osob z rozvedených orientačních rodin: Oproti ostatní populaci mají větší pravděpodobnost *sňatku do dvaceti let věku*, poté je naopak pravděpodobnost vstupu do manželství menší než u zbytku populace.

¹⁹ Pokud se biologičtí rodiče rozvedli, ale dítě ve svých čtrnácti letech vyrůstalo s rodičem nevlastním.

²⁰ Mohli se již narodit do neúplné rodiny nebo jeden z rodičů mohl zemřít.

²¹ Tato skupina vznikla výběrem respondentů ze stejných středních škol a následným párováním dle demografických charakteristik.

Jeho studie tak slučuje obě hypotézy vlivu rozvodu v orientační rodině na vstup do manželství: 1) Lidé z rozvedených rodin *časně zakládají prokreační rodiny*, aby unikli nešťastnému prostředí vlastní původní rodiny 2) Lidé z rozvedených rodin mají jisté osobní problémy a postoje, které působí *proti zakládání prokreační rodiny* (Wolfinger, 2003b).

Erola, Härkönen a Dronkers (2012) zkoumali vstup do manželství a případné nejvyšší dosažené vzdělání partnera u dvou skupin: respondentů z intaktních rodin (skupina A) a respondentů z rozvedených orientačních rodin (skupina B). Autoři našli nižší pravděpodobnost vstupu do manželství u respondentů z rozvedených rodin. Tento závěr byl očištěn i o vlivy vlastního vzdělání respondentů, při kterém byla objevena další asociace: respondenti skupiny B s titulem z terciárního vzdělávání (oproti respondentům skupiny A s terciárním vzděláním) měli větší pravděpodobnost sňatku s někým se stejným vzděláním. Erola a kol. (2012) celkový výsledek vysvětlují charakteristikami skupiny B – *nižšími interpersonálními dovednostmi a nižším závazkem v intimních vztazích*. Druhý poznatek pak vysvětluje teorii, že sňatek dvou osob s terciárním titulem přináší větší podobnost životních stylů a názorů a poskytuje tak vztahu *větší stabilitu*, kterou lidé ze skupiny B vyhledávají.

Výzkum provedený na zasnoubených párech ukázal, že ženy z rozvedených rodin pociťovaly *menší závazek* a také *menší jistotu trvalosti* ve vztahu. U mužů nebyl klíčovou proměnou rozvod rodičů, ale míra rodičovského konfliktu, a i ten působil negativně pouze na pocit *jistoty trvalosti vztahu* (Whitton, Rhoades, Stanley & Markman, 2008).

Potomci rozvedených rodičů popisují *nižší kvalitu vlastního manželství*, k rozvodu mají *pozitivnější postoj* než osoby z intaktních rodin a mnohými je také vnímán jako *dobré řešení manželských problémů*. Ani tento přístup ale nesnižuje negativní efekt, který pro ně z případného rozvodu v prokreační rodině vyplývá (Wauterickx, Gouwy & Bracke, 2006).

Lidé z rozvedených rodin častěji vstupují do manželství s jinými osobami z rozvedených rodin, což přispívá k nestabilitě manželství a zvyšuje pravděpodobnost rozpadu tohoto manželství (Wolfinger, 2003a; Storksen, Royamb, Gjessing, Moum & Tambs, 2007). Díky teorii hledání partnera na základě podobnosti je to však jejich přirozenou volbou, neboť v tomto případě sdílejí zkušenost, která je podobně ovlivnila (Wolfinger, 2003a).

Odlišnosti v osobnostních charakteristikách osob z rozvedených rodin předpokládají také Wallersteinová a Lewisová (2004). Dle nich, v případě, že vztah rodičů vyvrcholí rozvodem a separací, ztrácí dítě obraz svých rodičů jako kompaktní manželské jednotky.

Manželství rodičů se stává rodinným tabu a dítě nemá vzory, od kterých by se mohlo učit o interakci v manželském vztahu a o jeho kladech a záporech (Wallerstein & Lewis, 2004). Pomocí sociálního učení pak mohli tito lidé dojít k závěru, že rozvod je normálním řešením manželského konfliktu (Wolfinger, 2003b).

Teorie sociálního učení tedy může vysvětlit, proč mají lidé z rozvedených rodin větší pravděpodobnost, že jejich manželství také skončí rozvodem (Wolfinger, 2003b, Storksen, Royamb, Gjessing, Moum & Tambs, 2007). Dle výzkumu, provedeném na americké populaci, mají manželství, kde je jeden z partnerů z rozvedené orientační rodiny, dvakrát větší pravděpodobnost rozvodu než manželství, kde jsou oba partneři z intaktních rodin. Pokud se jedná o manželství dvou potomků rozvedených rodičů, je tato pravděpodobnost dokonce trojnásobná (Wolfinger, 2003a).

Tento transgenerační přenos rozvodu se ale oproti minulosti významně snižuje. V roce 1973 byla pravděpodobnost rozvodu sezdaných osob z rozvedených orientačních rodin čtyřikrát větší než u osob z intaktních orientačních rodin. V roce 1996 byla tato pravděpodobnost o více než polovinu menší (konkrétně 1,89krát větší) (Wolfinger, 2011). Dle nejaktuálnější dohledané studie transgeneračního přenosu rozvodu v USA a čtrnácti Evropských zemích (včetně České republiky) je pravděpodobnost rozvodu osob z rozvedených orientačních rodin 1,3krát větší než u osob, jejichž rodiče se nerozvedli (Diekmann, Schmidheiny, 2013).

Rodičovství

Literatury na téma rodičovství osob z rozvedených orientačních rodin zatím není mnoho, ale alespoň dle dostupných výzkumů působí rozvod rodičů negativně také tuto dimenzi dospělého života (Bouchar & Doucet 2011; Friesen, Horwood, Fergusson & Woodward, 2017). Prožití separace od jednoho z rodičů bylo ve výzkumu Friesena, Horwooda, Fergussona a Woodwardové (2017) asociováno se signifikantně *nižší rodičovskou senzitivitou, nekonzistentním rodičovským stylem, přehnanými reakcemi, a častějším využíváním tělesných trestů*²² při výchově vlastních dětí.

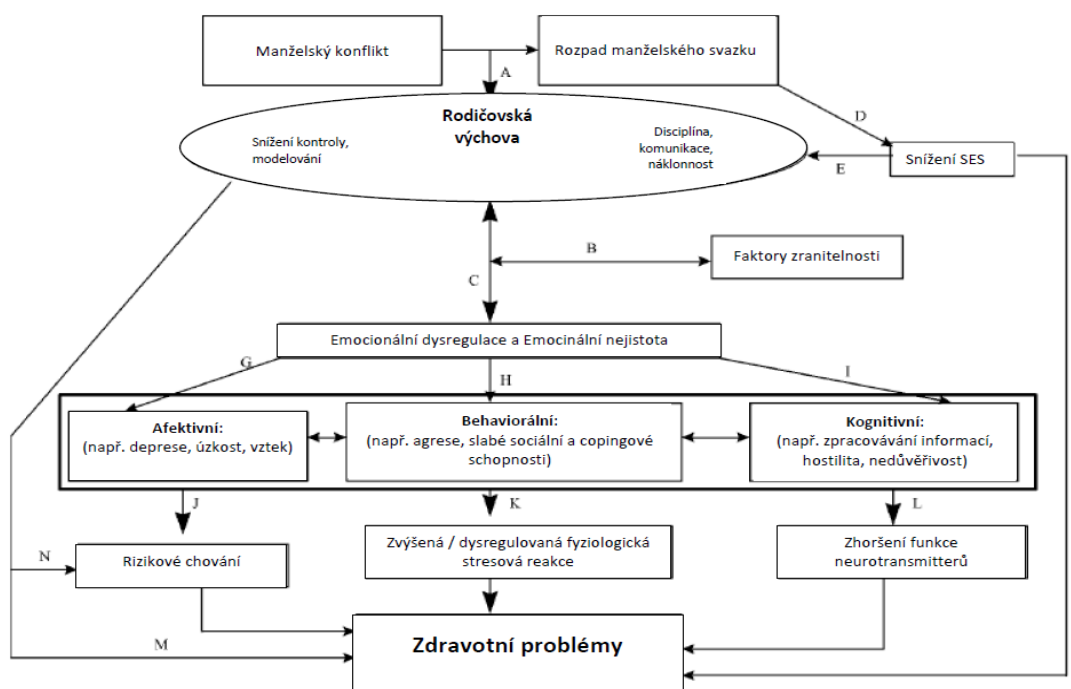
Dopad rozvodu rodičů na vlastní rodičovství je závislý také na pohlaví osoby (Bouchard & Doucet, 2011). Konkrétně autoři zkoumali přízpusobení se nové dyadické rodičovské roli

²² Friesen, Horwood, Fergusson a Woodwardová (2017) sice předpokládali, že separace byla ve většině případů způsobena rozvodem, ale opravdové důvody separace nerozlišovali, proto by bylo dobré tyto výsledky ještě ověřit s využitím jiného výzkumného vzorku.

u osob z rozvedených orientačních rodin. Dle výsledků, prožívají muži z rozvedených rodin zhoršení partnerského přizpůsobení poté, co se stanou otci. U žen ale nezáleželo na prožití rodičovského rozvodu, ale na jejich *vztahu s vlastní matkou*. Vzhledem k faktu, že muži z rozvedených rodin zároveň vykazovali negativnější postoje vůči vlastním otcům, interpretují tyto výsledky Bouchard a Doucet (2011) tak, že pro prožitek vlastního rodičovství je důležitý zejména *vztah s rodičem stejného pohlaví*.

3.3.4 Fyzické zdraví

Troxelová a Matthewsová (2004) vysvětlují vliv rozvodu rodičů na zdraví potomka biopsychosociálním modelem. Stres spojený s rozvedem způsobuje změny a nedostatky v rodičovské péči, které následně působí na prožívání dítěte a míru jeho rizikového chování, ale také na jeho prožívání stresu na fyziologické úrovni. Výsledkem těchto změn jsou pak *zvýšená zdravotní rizika* osob z rozvedených orientačních rodin. Podrobněji je model popsán

na Obrázku 1.

Obrázek 1: Biopsychosociální model působení rozvodu na zdraví dítěte (podle Troxel & Mathews, 2004)

Největší efekt rozvodu na zdraví v dospělosti našli Thomas a Högnäs (2015) pokud k rozvodu rodičů došlo do sedmi let věku dítěte. V tomto případě dospělí v padesáti letech reportovali signifikantně horší *subjektivní pocit zdraví* a více *zdravotních problémů* než lidé

z intaktních rodin. Hlavním mediátorem tohoto mechanismu byl ve studii pokles životní úrovně rodiny po rozvodu a následně také větší pravděpodobnost kouření u osob z rozvedených rodin.

Thuen, Breivik, Wold, a Ulveseter (2015) usuzují, že vyrůstání v neúplné nebo smíšené rodině může zhoršovat *prožívání zdravotních problémů v dospělosti*, ale neovlivňuje *objektivní zdravotní stav*. Vliv na objektivní zdravotní stav v dospělosti ale může mít *nebezpečné nebo nezdravé chování* (nadměrná konzumace alkoholu, kouření), které se u osob z intaktních rodin objevuje méně než u osob z neúplných a smíšených rodin.

Konkrétními mediátory vlivu rozvodu na prožívání zdraví v dospělosti²³ je špatný vztah s otcem a bolestivé pocity spojené s rozvodem. Obě tyto proměnné jsou asociovány s vyšší mírou *subjektivních fyzických symptomů* a horším *subjektivním zdravím* (Fabricius & Luecken, 2007). V další studii nalézají Lueckenová a Fabricius (2003) podporu pro hypotézu, že rozvod rodičů není hlavním faktorem vlivu na zdraví dospělých jedinců, ale jsou to spíše stresory s ním spojené, které působí na zhoršení subjektivního zdravotního stavu jedince. Mezi skupinami osob z rozvedených rodin a osob z intaktních rodin nenalezli významné rozdíly v míře *reportovaných somatických symptomů*, ale u každé skupiny byly nalezeny asociace této kategorie s jinými proměnnými rodinného prostředí v dětství. U osob z intaktních rodin byly prediktorem horšího zdraví: *vysoká míra rodičovského konfliktu, nízká míra rodičovské péče*. U osob z rozvedených rodin byla nejdůležitější proměnnou *míra negativních pocitů z rozvodu*, která byla pozitivně asociována s *počtem somatických symptomů*, větší *mírou hostility* a více *návštěvami zdravotnického zařízení*.²⁴

Naopak v longitudinální studii²⁵ dopadů rodinné struktury na zdraví potomků (Thuen, Breivik, Wold, & Ulveseter, 2015) vykazovaly osoby z intaktních rodin méně *subjektivních zdravotních problémů*, lepší *subjektivní hodnocení svého zdraví*, menší pravděpodobnost *rizikové chování* a vyšší pravděpodobnost *zdravého potravního chování a fyzické aktivity*. V dimenzi subjektivního zdraví postupně klesal rozdíl mezi oběma skupinami a ve 30 letech (doba posledního měření) již nebyl nalezen. U ostatních kategorií rozdíly přetrvávaly. Jejich výsledek odpovídá také studii autorů Huurrea, Junkkariho a Ara

²³ Výzkum byl prováděn na univerzitní populaci.

²⁴ Důležité je však zdůraznit, že výše zmíněné studie (Fabricius & Luecken, 2007; Luecken & Fabricius, 2003) byly prováděny na univerzitní populaci srovnáním dvou skupin a jejich výsledky nemusejí být tak přesné, jako při použití longitudinálního výzkumu (Jeynes, 2006).

²⁵ Respondenti byli sledováni od třinácti do třiceti let.

(2006), ve které respondenti z rozvedených orientačních rodin častěji *kouřili* a *konzumovali alkohol* nad bezpečnou míru.

U osob z rozvedených orientačních rodin se projevuje větší riziko *závislosti na alkoholu v dospělosti* (Thompson, Lizardi, Keyes & Hasin, 2008), ale také lze pozorovat ranější zkušenosti s alkoholem oproti osobám z intaktních rodin (Jackson, Rogers & Sartor, 2016). U dětí z rozvedených rodin mezi dvanácti a osmnácti lety byla asi o 10% vyšší pravděpodobnost nárazového požívání alkoholu, kouření tabáku i marihuany oproti dětem z intaktních rodin (Gustavsen, Nayga & Wu, 2016).

Martin, Friedman, Clark a Tucker (2005) ve skoro 70 let trvající longitudinální studii dokonce zjistili *větší riziko úmrtí* u respondentů z rozvedených rodin. Významnými mediátory tohoto závěru byla stabilita manželství, životní spokojenost, konzumace alkoholu a kouření. O tři procenta větší *riziko mrtvice* bylo objeveno u mužů z rozvedených rodin (Fuller-Thomson & Dalton, 2015) a rozvod byl také rizikovým faktorem *srdečního infarktu* pro obě pohlaví (Monnat & Chandler, 2015).

Návrh výzkumného projektu

V literárně přehledové části práce byly vysvětleny možné mechanismy působení rozvodu na dítě a jeho vývoj v dospělého člověka. Přesto, že dospělí potomci rozvedených rodičů nejsou nutně nepřízpůsobilí jedinci s výraznými problémy (Amato & Cheadle, 2005), jejich výsledky v určitých oblastech života se liší od výsledků zbytku populace (Amato & Keith, 1991). Dle dostupné literatury však není vliv rozvodu uniformní (viz kapitola 3). Navrhovaný výzkum bude proto zkoumat dopady rozvodu rodičů na dospělé osoby, ale také některé konkrétní dimenze a proměnné, které by mohly osvětlit odlišné dopady na dospělé potomky rozvedených rodičů.

1. Cíle výzkumu

Záměrem navrhovaného výzkumu je zmapovat dlouhodobé dopady rozvodu na *životní spokojenost* u české populace, a to zejména ve čtyřech sledovaných dimenzích: *psychologický well-being, socio-ekonomický well-being, rodinný well-being, fyzické zdraví*.

Vzhledem k předpokladu, že díky vlivu *kultury* se dopady v České republice mohou lišit od dopadů v jiných zemích (Fučík, 2016), je nejdříve nutné zjistit, *zda existuje rozdíl mezi osobami z intaktních orientačních rodin a osobami z rozvedených orientačních rodin*. To je prvním cílem tohoto výzkumu.

Díky společenské proměnlivosti lze dále předpokládat, že mezi osobami z rozvedených orientačních rodin budou také rozdílné trendy výsledků v závislosti na jejich *věku*, a tedy historické době, kdy se jejich rodiče rozvedli (Amato & Keith, 1991; Wolfinger, 2003b; Kreidl, Štípková & Hubatková, 2017). Druhým cílem výzkumu je tedy *prozkoumat rozdíly napříč věkovými kohortami*.

Specifickými vlivy může působit také *pohlaví osoby* (Hetheringtonová, Coxová & Cox, 1979; Malone et al., 2004; Huurre, Junkkari & Aro, 2006), proto je třetím cílem práce *zjistit rozdíly ve výsledcích v závislosti na pohlaví respondenta*.

K naplnění cílů výzkumu byly na základě studia literatury stanoveny následující hypotézy, které budou testovány:

Hypotéza 1

Existuje rozdíl v psychologickém well-being, socio-ekonomickém well-being, rodinném well-being a fyzickém zdraví osob z rozvedených orientačních rodin a intaktních orientačních rodin.

Konkrétně budou mít osoby z rozvedených rodin ve všech sledovaných dimenzích horší výsledky než osoby z rodin intaktních (Amato & Keith, 1991).

Hypotéza 2

Výsledky osob z rozvedených orientačních rodin v ukazatelích psychologického well-being, socio-ekonomického well-being, rodinného well-being a fyzického zdraví se budou lišit v závislosti na věku respondenta.

Konkrétně by měly mít mladší věkové skupiny horší výsledky v ukazatelích socio-ekonomického well-being než osoby starší (Kreidl, Štípková & Hubatková, 2017), ale starší věkové skupiny by měly mít horší výsledky v ukazatelích psychologického well-being, fyzického zdraví (Amato & Keith, 1991) a rodinného well-being (Wolfinger, 2011).

Hypotéza 3

Výsledky osob z rozvedených orientačních rodin v ukazatelích psychologického well-being, socio-ekonomického well-being a rodinného well-being se budou lišit mezi pohlavími.

Konkrétně by měl být u žen nalezen větší dopad na socio-ekonomický well-being (Amato & Keith, 1991; Huurre, Junkkari & Aro, 2006), psychologický well-being²⁶ (Huurre, Junkkari & Aro, 2006) a rodinný well-being (Whitton, Rhoades, Stanley & Markman, 2008).

Hypotéza 4

Výsledky osob z rozvedených orientačních rodin v ukazatelích fyzického zdraví se nebudou lišit mezi pohlavími.

V této jediné dimenzi, dle zpracované literatury, neexistuje rozdíl mezi pohlavími²⁷ (Martin, Friedman, Clark & Tucker, 2005; Thuen, Breivik, Wold, & Ulveseter, 2015).

²⁶ Nutno ale dodat, že nálezy autorů Wauterickx, Gouwy a Bracke (2006) by spíše podporovaly hypotézu, že ženy budou mít lepší výsledky v ukazatelích psychologického well-being.

²⁷ Kromě výzkumu Fuller-Thomsona a Daltona (2015).

2. Design výzkumného projektu

Navrhovaný výzkum by měl odhalit rozdíly mezi osobami z rozvedených orientačních rodin a intaktních orientačních rodin a také nalézt případné rozdíly uvnitř skupiny osob z rozvedených orientačních rodin v závislosti na jejich věku a pohlaví. K tomuto účelu bude využita kvantitativní metodologie, konkrétně metoda srovnávací studie jejímž úkolem je srovnat dvě skupiny, u kterých se předpokládá signifikantní rozdíl. Zároveň bude použita metodologie průřezové přehledové studie, neboť výzkum by měl popsat rozdíly také napříč věkovými kohortami.

Sběr dat bude probíhat ve dvou fázích. V první fázi budou všichni respondenti osloveni poštou a požádáni o zapojení do výzkumu přes přiložený internetový odkaz na *Dotazník demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being* (viz Příloha 1). Na základě odpovědí budou vybráni respondenti (viz kapitola 3) do další fáze. Respondenti, kteří nebudou splňovat podmínky výzkumu budou ze vzorku vyřazeni a bude jim e-mailem poděkováno za účast. Ve druhé fázi bude respondentům elektronicky administrován *Dotazník životní spokojenosti* (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher & Brähler, 2001) a následně jim také bude poděkováno za účast formou e-mailu.

Elektronická komunikace a administrace byla zvolena kvůli velkému počtu osob, které budou do výzkumu zapojeny (bude více časově a ekonomicky úsporná než osobní administrace) a také k *motivaci účastníků* (respondenti nebudou nuceni nikam docházet, ale budou se moci zúčastnit výzkumu kdekoliv a kdykoliv, pouze za pomoci připojení k internetu). Další výhodou je, že získaná data již budou v elektronické podobě, takže následné statistické zpracování bude jednodušší.

3. Výzkumný soubor

Do výzkumu bude zařazeno celkem 1 600 osob: 800 osob z rozvedených orientačních rodin (skupina A), 800 osob z intaktních orientačních rodin (skupina B). 800 z nich budou ženy, 800 muži. Respondenti budou dále rozděleni do skupin dle jejich věku: 25-34 let, 35-44 let, 45-54 let, 55-64 let. V každé věkové skupině bude celkem 400 osob, konkrétně: 100 žen z intaktních orientačních rodin, 100 žen z rozvedených orientačních rodin, 100 mužů z intaktních orientačních rodin, 100 mužů z rozvedených orientačních rodin. Rozložení skupin ve vzorku je zpracováno v Tabulkách 2 a 3.

Skupina A	Ženy	Muži
<u>25-34 let</u>	100	100
<u>35-44 let</u>	100	100
<u>45-54 let</u>	100	100
<u>55-64 let</u>	100	100

Tabulka 2 Rozložení respondentů ve skupině osob z rozvedených orientačních rodin

Skupina B	Ženy	Muži
<u>25-34 let</u>	100	100
<u>35-44 let</u>	100	100
<u>45-54 let</u>	100	100
<u>55-64 let</u>	100	100

Tabulka 3 Rozložení respondentů ve skupině osob z intaktních orientačních rodin

Pro přehlednost při zpracování dat budou jednotlivé skupiny kódovány následujícím způsobem:

Kódovací znak skupiny osob z rozvedených orientačních rodin: A

Kódovací znak skupiny osob z intaktních orientačních rodin: B

Kódovací znak věkové skupina 25-34 let: 25

Kódovací znak věkové skupiny 35-44 let: 35

Kódovací znak věková skupiny 45-54 let: 45

Kódovací znak věková skupiny 55-64 let: 55

Kódovací znak pro ženy: f

Kódovací znak pro muži: m

Tedy například skupina mužů z intaktních orientačních rodin ve věku 45-54 let bude nést název: B45m.

Výběr do vzorku

Do *první fáze* výzkumu budou respondenti vybráni náhodným výběrem, konkrétně metodou *náhodné procházky*. Jako opora výběru bude sloužit seznam ulic v České republice, který je dostupný na stránkách *Územně identifikačního registru ČR* (<http://www.uir.cz/ulice>). Z registru bude náhodně vybráno několik desítek ulic tak, aby byl celkový počet vybraných adres větší než 3 000. Na tyto adresy bude následně zaslána žádost o zapojení se do výzkumu pro jednoho člena domácnosti, která bude obsahovat internetový odkaz na *Dotazník demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being*.

Nejdříve budou tedy všichni oslovení respondenti požádáni o vyplnění *Dotazníku demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being* a na základě odpovědí na otázky

1, 2 a 3 budou zařazeni do příslušné skupiny. V případě, že bude skupina již naplněna, bude respondentovi poděkováno za účast a do další fáze již nebude zařazen.

Způsob výběru do vzorku tedy bude nejdříve *náhodný* (první fáze), poté *kriteriální* (do druhé fáze výzkumu budou zapojeni pouze respondenti, kteří v *Dotazníku demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being* u otázky 3 vyberou odpověď *a* nebo *c*), ale také *kvótní* (do druhé fáze výzkumu bude vybrán pouze konkrétní počet osob s danými demografickými charakteristikami). Vzhledem ke kriteriálnímu a kvótnímu výběru v druhé fázi výzkumu je nutné, aby bylo v první fázi osloveno více respondentů, než je plánováno zkoumat v konečném vzorku.

Náhodný výběr v první fázi výzkumu bude využit proto, aby odlišnosti respondentů v jednotlivých podskupinách nebyly způsobeny metodou výběru, ale právě sledovanými proměnnými, dle kterých byli respondenti zařazeni do konkrétních skupin vzorku. Kriteriální a kvótní výběr tedy slouží pouze k rozdělení respondentů do skupin a neměl by tak zkreslit výsledky ve sledovaných dimenzích.

Byla zvažována také možnost rozdělení skupin pomocí metody párování. Situace rozvodu je však vysoce variabilní, a bylo by tedy obtížné spárovat respondenty podle všech kontrolních proměnných (těmi by například muselo být nejvyšší dosažené vzdělání obou rodičů, socio-ekonomická situace rodičů v dětství, místo bydliště v dětství atp.) tak, aby byl získán dostatečně velký vzorek.

4. Výzkumné metody

První metodou, která bude respondentům administrována již v první fázi výzkumu bude *Dotazník demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being*, který je k nalezení v Příloze 1, druhou metodou využitou v druhé fázi výzkumu bude *Dotazník životní spokojenosti* (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher & Brähler, 2001).

První metoda slouží k získání *objektivních informací* o ukazatelích některých zkoumaných dimenzí (kromě otázky 8, viz kapitola 4.1), druhá metoda poskytuje informace

o *subjektivním prožívání* všech dimenzí²⁸. Tyto metody se tedy vzájemně doplňují a poskytují ucelený zdroj sledovaných informací o respondentovi.

4.1 Dotazník demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being

Tento dotazník byl vytvořen za účelem *výběru respondentů* do druhé fáze výzkumu, ale také ke zjištění *kontaktního e-mailu*, základních *demografických údajů* (věk, pohlaví), *socio-ekonomické situace* (nejvyšší dosažené vzdělání, průměrný měsíční příjem) a *rodinné situace* (aktuální partnerský stav, počet rozvodů, postoj k rozvodu).

V první fázi výzkumu budou všichni respondenti požádáni o vyplnění dotazníku a na základě jejich odpovědi na otázku 3 budou nebo nebudou zařazeni do druhé fáze výzkumu. Výběrovým kritériem je odpověď *a* nebo *c*. Respondenti, kteří vyberou odpověď *b* nebo *d* nemohou být do výzkumu zařazeni, protože cílem práce je sledovat *dlouhodobé dopady rozvodu rodičů v dětství potomka*. Tato otázka tedy byla navržena tak, aby nedošlo k zařazení respondentů, jejichž rodiče byli v jejich dětství manželé, ale poté se rozvedli, těch, kteří o rodiče přišli například z důvodu úmrtí a také těch, kteří se narodili do nesezdaného svazku.

V případě výběru odpovědi *a* tedy budou respondenti zařazeni do skupiny osob z *rozvedených orientačních rodin (A)*, v případě odpovědi *c* do skupiny *osob z intaktních orientačních rodin (B)*. Dle odpovědi na otázky 1 a 2 budou respondenti zařazeni do podskupin dle jejich *pohlaví a věku* (*m x f, 25 x 35 x 45 x 55*).

Otázky 4 a 5 budou ve druhé fázi výzkumu sloužit k získání objektivních ukazatelů socio-ekonomického well-being, odpovědi u otázek 6 až 8 jako ukazatelé rodinného well-being. U otázky 6 bylo zařazeno více kategorií partnerského statusu, než bývá obvyklé, a to z toho důvodu, že, dle literatury (Wolfinger, 2003b), se osoby z rozvedených orientačních rodin liší v pravděpodobnosti společného soužití v nesezdaném svazku. Autorce tedy přišlo důležité získat údaje nejen o aktuálním statusu (zadaný x nezadaný), ale také o počtu nesezdaných soužití ve zkoumaném vzorku. Ke kategorii *e* byla zařazena doplňující otázka, která zjišťuje další sledovaný faktor rodinného well-being (Wolfinger, 2003b).

²⁸ Dimenze rodinného well-being ale nebude využita pro všechny respondenty, ale pouze ke srovnání zadaných respondentů a respondentů s vlastními dětmi (viz kapitola 4.2).

Cílem otázky 7 je nejen sledovat rodinný well-being respondenta, ale také *transgenerační přenos rozvodu* (Wolfinger, 2011). Přesto, že se úzce váže na otázku 6, byla vydělena, neboť pro účely výzkumu je důležité odlišit aktuální status (otázka 6) od minulých prožitků (otázka 7). Osmá otázka *zjišťuje postoj respondenta k manželství*, neboť ten také může hrát roli v prožívání rodinného well-being (Wauterickx, Gouwy & Bracke, 2006).

Devátá otázka, slouží k získání kontaktních údajů respondenta a odpověď na desátou otázku určí, zda budou respondentovi zaslány výsledky výzkumu po jeho ukončení.

4.2 Dotazník životní spokojenosti

Zpracováno dle Fahrenberga, Myrteka, Schumachera a Brählera (2001)

Dotazník životní spokojenosti autorů Fahrenberga, Myrteka, Schumachera a Brählera (2001) je metoda vzniklá v Německu a přeložená do českého jazyka, která má dle jejích překladatelů Rodné a Rodného sloužit k „*objektivnímu posuzování celkové životní spokojenosti a diferenciovanému posuzování deseti různých aspektů této spokojenosti*“ (in Fahrenberg, Myrtek, Schumacher & Brähler, 2001, s. 5).

Český překlad nemá vlastní normy, jsou využívány normy získané na německé populaci. I přes absenci českých norem může být dotazník využit v navrhovaném výzkumu zejména ze dvou důvodů: 1) díky kulturní podobnosti mezi českou a německou kulturou by se obě populace neměly významně lišit 2) cílem práce je zejména porovnat sledované skupiny mezi sebou, ne je srovnat s normou.

Tato metoda byla vybrána, neboť měří *celkovou životní spokojenost* osoby pomocí deseti škál, které (pro účely práce) mohou být dále rozděleny do čtyř sledovaných dimenzí: *psychologický well-being, socio-ekonomický well-being, rodinný well-being, fyzické zdraví*. K porovnání skupin může být využit také celkový *skór životní spokojenosti*, který sice nese méně konkrétní informaci, ale může poskytnout rychlou orientaci v problematice dlouhodobých dopadů rozvodu. Výhodou metody je také její poměrně rychlá administrace (vyplnění trvá 5-10 minut), kterou je možno provést i elektronicky, bez přítomnosti výzkumníka. Před převedením dotazníku do elektronické podoby a jeho administrací bude nutné získat svolení vydavatele k tomuto způsobu využití.

Dotazník je postaven na principu subjektivního hodnocení respondenta. Každá položka obsahuje výrok, který má respondent dokončit zaškrtnutím odpovědi na sedmi bodové škále

(1- velmi nespokojený, 7- velmi spokojený). Škály vždy obsahují sedm položek, které jsou v dotazníku přehledně rozděleny, takže respondent ví, k jakému tématu se položka vztahuje. Škály jsou pojmenovány: *Zdraví; Práce a zaměstnání; Finanční situace; Volný čas; Manželství a partnerství; Vztah k vlastním dětem; Vlastní osoba; Sexualita; Přátelé, známí a příbuzní; Bydlení.*

Skóre škály je bodový součet odpovědí jednotlivých položek. Celkový skóre životní spokojenosti vzniká sečtením skóre ve všech škálách. Dvě škály v dotazníku (*Manželství a partnerství, Vztah k vlastním dětem*) se vyplňují pouze, pokud respondent splňuje kritéria pro jejich vyplnění, při vyhodnocování ale není zohledňováno, zda respondent vyplnil všechny škály, proto ti, kteří kritéria nesplňují, mají automaticky nižší skóre.

Skóre jednotlivých dimenzí zkoumaných v tomto výzkumu bude získán sečtením škál náležících k dané dimenzi. Škály budou do jednotlivých dimenzí rozděleny následovně:

Psychologický well-being

Volný čas

Tato škála byla zařazena do dimenze psychologického well-being, protože spokojenost s množstvím volného času a způsobu jeho trávení může být *ukazatelem celkového psychického stavu* osoby. Základem úvahy autorky je, že osoby s nízkým psychickým well-being budou méně spokojené s kvalitou volného času, jak jej měří tato škála, neboť jejich volný čas nebude uspokojovat jejich potřebu psychické relaxace a psychohygieny ke zlepšení celkového psychologického well-being.

Vlastní osoba

Škála *Vlastní osoba* měří *spokojenost s několika aspekty osobnosti*: schopnostmi, vzhledem, sebevědomím, charakterem, životní energií a interpersonálním chováním. Poskytuje tedy informace o tom, jak negativně či pozitivně se respondent sám vnímá.

Sexualita

V této škále je měřena spokojenost s vlastním sexuálním životem, proto se nachází na pomezí psychologického well-being a rodinného (partnerského) well-being. Jednotlivé položky ale cílí také na vlastní sexuální schopnosti, reakce a prožitky, a proto byla škála

zařazena jako ukazatel psychického well-being, neboť, spíše než o spokojenosti s partnerem, vypovídá o *spokojenosti se sebou samým v sexuální oblasti*.

Socio-ekonomický well-being

Práce a zaměstnání

Škála hodnotí spokojenost se zaměstnáním, úspěchy a možností postupu, postavením na pracovišti, pracovní náplní a zátěží.

Finanční situace

Záměrem této škály je zhodnotit spokojenost respondenta s jeho materiálním zabezpečením. Zjišťuje nejen aktuální stav respondenta, ale také jeho vyhlídky do budoucnosti.

Přátelé, známí a příbuzní

Škála měří respondentovu spokojenost se sociální sítí a podporou, kterou mu poskytuje, ale také jeho spokojenost s vlastní angažovaností ve společenském dění.

Bydlení

Respondent v této škále hodnotí vlastní bydlení, a to zejména jeho praktické stránky jako je: velikost, stav, cenu, polohu, dostupnost, standard, hluchost.

Rodinný well-being

Pro zkoumání dimenze rodinného well-being budou u všech respondentů použity pouze data z *Dotazníku demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being*. Dvě škály Dotazníku životní spokojenosti, ze kterých lze usuzovat na rodinný well-being respondenta budou využity pouze u respondentů zadaných a respondentů s vlastními dětmi.

Manželství a partnerství

Pokud je respondent nezadaný, tuto škálu nevyplňuje. Zadaní respondenti hodnotí spokojenost s partnerským vztahem a partnerem samotným. Položky se zaměřují zejména na hodnocení projevů partnera vůči respondentovi.

Vztah k vlastním dětem

Škála pouze pro osoby, které mají vlastní děti, ostatní respondenti ji nevyplňují. Cílem je zjistit postoj respondenta k vlastním dětem (námahu, kterou do nich respondent vkládá; radost, kterou mu přinášejí; jejich úspěšnost) a hodnocení vztahu respondenta a jeho dětí (vliv, konflikty, společné aktivity, komunikace).

Fyzické zdraví

Zdraví

V této škále respondent hodnotí svůj tělesný stav, kondici, výkonnost, obranyschopnost a bolestivost.

4. Způsob zpracování dat

Data budou zpracována v programu SPSS. Nejdříve však bude nutné data převést do požadované podoby.

Odpovědi na otázky 1, 2, 3, 9 a 10 v *Dotazníku demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being* nebudou statisticky zpracovány, neboť slouží k rozdělení respondentů do skupin a k zjištění kontaktních informací a zájmu o výsledky studie. Odpovědi na otázky 4, 6, 7, 8 budou překódovány do podoby kategoriálních proměnných, odpovědi na otázky 5 a případně 6i a 7i by již měly mít podobu metrických proměnných.

Výsledky *Dotazníku životní spokojenosti* (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher & Brähler, 2001) jsou v podobě metrických proměnných, ale pro další zpracování bude nutné také sečíst skóry škál v jednotlivých zkoumaných dimenzích. Kvůli povaze *Dotazníku životní spokojenosti* je také možné, že ne u všech respondentů budou dostupná data tohoto dotazníku pro dimenzi rodinného well-being. Pro zkoumání této dimenze tedy budou využity pouze informace z *Dotazníku demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being* a až dodatečně budou provedeny testy také se skóry z *Dotazníku životní spokojenosti* (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher & Brähler, 2001), ale pouze na datech osob zadaných a osob s vlastními dětmi.

Po převedení dat do potřebné podoby budou v programu SPSS provedeny statistické testy rozdílnosti skupin. Pro kategoriální proměnné budou prováděny chí-kvadrát testy, pro

metrické proměnné bude využita ANOVA. V případě, že statistická analýza rozptylů potvrdí, že mezi skupinami existují rozdíly, budou prováděny post hoc t-testy ke zjištění, jaké rozdíly se mezi jednotlivými skupinami nacházejí.

5. Etika navrhovaného výzkumu

Spolu s dotazníkem budou respondentům při prvním kontaktu distribuovány také informované souhlasy a souhlasy se zpracováním dat v souladu s GDPR.

Výběr osob do vzorku bude probíhat metodou náhodné procházky, takže jména jednotlivých respondentů nebudou známa. Respondenti budou dotazníky vyplňovat elektronicky a jejich identifikačním znakem bude jejich e-mailová adresa, takže nebude možné spárovat adresu bydliště a e-mailovou adresu respondenta. Odpovědi tedy budou anonymní, ale vzhledem k tomu, že některé e-mailové adresy obsahují i jména uživatelů, budou tyto kontaktní údaje pečlivě uschovány, aby nedošlo k jejich úniku. Emailová adresa bude také použita pouze ke kontaktu respondentů vybraných do druhé fáze výzkumu, ale při zpracování dat z dotazníků již nebudou figurovat.

Na závěr výzkumu bude všem respondentům, kteří v *Dotazníku demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being* projeví zájem, zaslán výstup z provedeného výzkumu. Respondenti tím budou odměněni za svou účast získáním nových poznatků. I přesto, že podle očekávání budou výsledky osob z rozvedených orientačních rodin horší, mohou jim být poznatky studie ku prospěchu, neboť mohou pomoci v sebepoznání a práci s vlastní rodinnou historií a jejími dopady na běžný život.

Vzhledem k velkému počtu respondentů a anonymizaci dat by nemělo být možné identifikovat jednotlivé respondenty ani po zveřejnění výsledků výzkumu.

6. Diskuse

Navrhovaný výzkum by měl objasnit aktuální situaci dopadů rozvodu v České republice, kterou lze následně poměrně jednoduše porovnat se závěry jediné metaanalýzy zpracované na toto téma od autorů Amata a Keitha (1991), neboť dělení dimenzí dopadů rozvodu bylo převzato právě z této metaanalýzy.

Výsledky jednotlivých dimenzí, využitých ve výzkumu, lze pak dále srovnávat se závěry studií zpracovaných v literárně-přehledové části práce. Zejména plodné by mohlo být srovnání s výsledky studie *socio-ekonomického well-being* Kreidla, Štípkové a Hubatkové (2017), kde byla využita data sesbíraná také v České republice a s výsledky prací Wolfingera (2003a; 2003b; 2011) o *transgeneračním přenosu rozvodu a rodinném well-being*. Srovnání výsledků navrhované studie s výzkumy *psychologického well-being* a *fyzického zdraví* osob z rozvedených orientačních rodin bude obtížnější, neboť žádná z dosavadních studií nevyužívá navrhované metody. V těchto dimenzích tedy bude možné pouze porovnání výsledků na obecné teoretické úrovni a navrhovaná studie v těchto dimenzích spíše rozšíří pole dosavadních poznatků této tematiky.

Zároveň je ale nutné brát v potaz závěry Fučíka (2016), díky kterým by nesrovnalosti mezi závěry navrhovaného výzkumu a výzkumů provedených v jiných zemích, mohly být připisovány výrazně odlišnému kulturnímu prostředí České republiky. Proto je nutné zobecňovat závěry navrhované studie pouze na českou populaci. K rozšíření závěrů na celou západní kulturu, by bylo nutné nejdříve provést mezikulturní výzkumy k ověření Fučíkových hypotéz výjimečnosti českého prostředí.

Možným nedostatkem navrhovaného výzkumu je způsob výběru respondentů. Metoda náhodné procházky má zpravidla nízkou míru návratnosti, proto je nutné oslovit větší množství osob, než je potřeba k realizaci výzkumu. Potřebné množství oslovených osob zvětšuje také způsob výběru do druhé fáze, kdy bude třeba naplnit všechny skupiny stejným počtem respondentů i přesto, že v populaci nejsou zastoupeny rovnoměrně.

Dalším úskalím výzkumu může být elektronická administrace dotazníku. Někteří respondenti nemusejí pochopit jeho zadání nebo mohou udat falešné informace díky větší anonymitě tohoto způsobu administrace. I přesto však autorka vnímá, že pozitiva elektronické administrace (zejména úspora času, kterou umožňuje) převyšují její negativa.

Limitem práce může být také skórování v *Dotazníku životní spokojenost* (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher & Brähler, 2001). Jeho autoři při vyhodnocování nezohledňují, zda je respondent zadáný, či zda má vlastní děti a respondenti bez partnera a bez dětí tak nemají šanci získat stejný skór jako ti, kteří partnera a děti mají, a to i v případě, že jsou s oběma složkami velmi nespokojení. Otázkou tedy je, zda předpoklad, že manželství či partnerský stav a vlastní děti automaticky zvyšují životní spokojenost, i pokud je s nimi osoba velmi nespokojená nebo zda toto zjednodušení pro účely vyhodnocování dotazníku může způsobit

zkreslení výsledků studie. Vzhledem k záměrům studie byl tento problém eliminován získáním ukazatelů rodinného well-being pouze z *Dotazníku demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being*. Celkový skóre životní spokojenosti není ale nijak upravován a tyto nedostatky *Dotazníku životní spokojenost* (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher & Brähler, 2001) se v něm mohou projevit.

Cílem navrhovaného výzkumu je tedy zmapovat aktuální situaci v České republice, a další výzkumy by, na základě získaných poznatků, měly na toto téma navázat a detailněji zkoumat jednotlivé skupiny i dimenze kvality života.

Navrhovaný výzkum zjišťuje především dlouhodobé dopady rozvodu a srovnáním různých věkových skupin také jejich proměnlivost v čase. Jako jiné srovnávací výzkumy tak poskytuje pouze náhled do problematiky, ale neobjasňuje mechanismy, které dlouhodobé dopady způsobují a ovlivňují. Přesto, že je důležité zmapovat aktuální situaci dlouhodobých dopadů rozvodu, k jejich podrobnému zkoumání by měly být prováděny longitudinální studie, které mohou lépe zachytit jejich vývoj. Další studie by se také měly zabývat zkoumáním rozvodové a porozvodové situace, neboť rozvod není pouze jednorázovou událostí, ale jedná se o proces, který zásadním způsobem mění celý život dítěte (Wallerstein, Lewis & 2004).

Dle Jeynese (2006) dokonce nemusí být ovlivněna pouze rodina rozvádějícího se páru, ale také širší společnost, která může vnímat stres, který rozvod zasažené rodině přináší. Fenomén dopadů rozpadu manželství na okolí by tedy mohl být dalším zajímavým předmětem zkoumání na poli rozvodové tematiky.

Závěr

Závěry výzkumů na téma dopadů rozvodu jsou často různorodé. Jedním možným vysvětlením je, že *dopady rozvodu se do velké míry mění v průběhu let* (Amato & Keith, 1991; Wolfinger, 2003b; Kreidl, Štípková & Hubatková, 2017) a jednotlivé výzkumy tak zkoumají odlišné populace nebo naopak spojují populace, které jsou svými charakteristikami odlišné.

Dalším možným vysvětlením je *zkreslení výsledků použitými metodami*. Srovnávací studie pravděpodobně podhodnocují dopad rozvodu, neboť porovnávají zbytek populace a osoby z rozvedených rodin jednorázově a zachycují tak pouze pohled na celou situaci. Longitudinální studie naopak popisují rozvod jako proces a mohou zachytit více detailů tohoto fenoménu (Jeynes, 2006).

Třetí příčinu zkreslení může představovat *výběr vzorku*. Ve studiích obecných dopadů rozvodu není, dle autorky této práce, vhodné používat pouze univerzitní populaci, neboť existuje mnoho empirické podpory pro hypotézu, že rozvod má dopady na vzdělání jedince (Amato & Cheadle, 2005; Sigle-Rushton, Hobcraft & Kiernan, 2005; Fisher, 2007; Bernardi & Radl, 2014; Kreidl, Štípková & Hubatková, 2017). Je také vhodné rozlišovat příčiny vzniku neúplné rodiny, neboť smrt rodiče nebo narození mimo manželství může na potomka působit jiným způsobem než rozvod rodičů. Dále je také důležité odlišovat osoby z intaktních rodin a rodin smíšených, neboť vyrůstání s nevlastním rodičem také může mít jiný efekt na prožívání dítěte (Wolfinger, 2003b; Wolfinger, Kowaleski-Jones & Smith, 2011).

Čtvrtým důvodem pak může být využívání jednoduché *právníkové definice rozvodu* ve výzkumech. Výzkumníci nejčastěji operacionalizují rozvod jako jednorázovou událost, ale to neodpovídá psychologickému pojetí rozvodu jako procesu (Jeynes, 2006).

Pátou a poslední možnou příčinu představuje sama *podstata rodinného rozvratu jako vysoce variabilního fenoménu*, který v sobě zahrnuje nezměrné množství proměnných působících na dítě. Přesto, že mnozí autoři pracují s kontrolními proměnnými a hledají různé vztahy napříč nimi, není to tak ve všech studiích a konečná kvalita výzkumu a jeho výsledků je tak vždy závislá na konkrétním zpracování.

I přes některé nesrovnalosti však, dle autorky, existuje dostatek podpory pro hypotézu, že rozvod rodičů má dopady na širokou škálu ukazatelů well-being jejich potomků

v dospělosti. I přesto se ale stále jedná pouze o jeden z faktorů, které působí na dětský vývoj (Wolfinger, Kowaleski-Jones & Smith, 2011). Důležité tedy je, zda dítě po rozvodu vyrůstá v podporujícím a stimulujícím prostředí (Weaver & Schofield, 2015), což také odpovídá názorům našeho předního autora na psychickou deprivaci dítěte Zděňka Matějčka (1992) i předního amerického odborníka na dopady rozvodu Paula Amata (1993). Mapováním dlouhodobých dopadů rozvodu můžeme odhalit působící mechanismy a proměnné a implementovat tak vhodné postupy práce s dětmi z rozvedených rodin, které by jejich znevýhodnění omezovaly a pomáhaly jim tuto stresovou životní událost překonat bez významných následků.

Seznam použité literatury

Amato, P. R. (1988). Long-Term Implications of Parental Divorce for Adult Self-Concept. *Journal of Family Issues*, 9(2), 201-213.

Amato, P. R. (1993). Children's adjustment to divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 23-28.

Amato, P. R. (2010). Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments. *Journal of Marriage and the Family*, 72, 650-666.

Amato, P. R., & Cheadle, J. (2005). The Long Reach of Divorce: Divorce and Child Well-Being Across Three Generations. *Journal of Marriage and Family*, 67, 191-206.

Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental Divorce and Adult Well-being: A Meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 43-58.

APA (2010). *Publication Manual of the American Psychological Association* (6th Ed.). Washington, DC: American Psychological Association.

Ängarne-Lindberg, T., & Wadsby, M. (2009). Fifteen-years after parental divorce: mental health and experienced life-events. *Nordic Psychiatry*, 63, 32-43.

Ängarne-Lindberg, T., & Wadsby, M. (2011). Sense of Coherence in Young Adults With and Without Experience of Parental Divorce in Childhood. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52, 309-321.

Bernardi, F., & Radl, J. (2014). The long-term consequences of parental divorce for children's educational attainment. *Demographic Research*, 30, 1653-1680.

Bohman, H., Laftman, S. B., Päären, A., & Jonsson, U. (2017). Parental separation in childhood as a risk factor for depression in adulthood: a community-based study of adolescents screened for depression and followed up after 15 years. *BMC Psychiatry*, 17(117).

Bouchard, G., & Doucet, D. (2011). Parental Divorce and Couples' Adjustment During the Transition to Parenthood: The Role of Parent-Adult Child Relationship. *Journal of Family Issues*, 32(4), 507-527.

Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV.

Český statistický úřad. (2018). *Pohyb obyvatelstva - rok 2017*. Staženo 1. 2. 2019 z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ci/pohyb-obyvatelstva-rok-2017>.

ČTK (2018). *Změna trendu: Rozvodovost v posledních letech klesá, manželství trvá déle*. Aktuálně.cz. Staženo 1. 2. 2019 z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/rozvodovost-v-poslednich-letech-klesa-manzelstvi-trva-dele/r~ceff8b680f2e11e8aca5ac1f6b220ee8/?redirected=1549875968>

Diekmann, A., & Schmidheiny, K. (2013). The Intergenerational Transmission of Divorce: A Fifteen-Country Study with the Fertility and Family Survey. *Comparative Sociology*, 12, 211-235.

Erola, J., Härkönen, J., & Dronkers, J. (2012). More Careful or Less Marriageable? Parental Divorce, Spouse Selection and Entry into Marriage. *Social Forces*, 90(4), 1323-1345.

Fabricius, W. V., & Luecken, L. J. (2007). Postdivorce Living Arrangements, Parent Conflict, and Long-Term Physical Health Correlates for Children of Divorce. *Journal of Family Psychology*, 21(2), 195-205.

Fahrenberg, J., Myrtek, M., Schumacher, J. & Brähler, E. (2001): Dotazník životní spokojenosti. Praha: Testcentrum.

Finley, G. E., & Schwartz, S. J. (2010). The divided world of the child: Divorce and long-term psychosocial adjustment. *Family Court Review*, 48(3), 516-527.

Fisher, T. (2007). Parental Divorce and Children's Socio-economic Success: Conditional Effects of Parental Resources Prior to Divorce, and Gender of the Child. *Sociology*, 41(3), 475-495.

Friesen, M. D., Horwood, J., Fergusson, D. M., & Woodward, L. J. (2017). Exposure to parental separation in childhood and later parenting quality as an adult: evidence from a 30-year longitudinal study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(1), 30-37.

Fučík, P. (2016). Where Are the Effects of Family Structure? The Educational Level, Current Partnership, and Income Level of the Czech Adult Population Socialised in Single-Parent Families. *Czech Sociological Review*, 52(3), 375-402.

Fuller-Thomson, E., & Dalton, A. D. (2015). Gender differences in the association between parental divorce during childhood and stroke in adulthood: findings from a population-based survey. *International Journal of Stroke*, 10, 868-875.

Gilman, S. E., Kawachi, I., Fitzmaurice, G. M., & Buka, S. L. (2003). Family Disruption and Risk of Adult Depression. *American Journal of Psychiatry*, 160, 939-946.

Gustavsen, G. W., Nayga, R. M. Jr., & Wu, X. (2016). Effects of Parental Divorce on Teenage Children's Risk Behaviours: Incidence and Persistence. *Journal of Family Economic Issues*, 37, 474-487.

Hartl, P., & Hartlová, H. (2010). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

Hetherington, E. M., Cox, M., & Cox, R. (1979). Play and Social Interaction in Children Following Divorce. *Journal of Social Issues*, 35(4), 26-49.

Huurre, T., Junkkari, H., & Aro, H. (2006). Long-term Psychosocial effects of parental divorce: A follow-up study from adolescence to adulthood. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 256, 256-263.

Jackson, K. M., Rogers, M. L., & Carolyn, E. S. (2016). Parental Divorce and Initiation of Alcohol Use in Early Adolescence. *Psychology of Addictive Behaviours*, 30(4), 450-461.

Jandourek, J. (2001). *Sociologický slovník*. Praha: Portál.

Jekielek, S. M. (1998). Parental Conflict, Marital Disruption and Children's Emotional Well-Being. *Social Forces*, 76(3), 905-935.

Jeynes, W. H. (2006). Methodological Challenges Facing Researchers in Examining the Effects of Divorce on Children. *Marriage & Family Review*, 40(2-3), 107-130.

Kebza, V. (2005). *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia.

Kim, J., & Woo, H. (2011). The Complex Relationship Between Parental Divorce and the Sense of Control. *Journal of Family Issues*, 32(8), 1050-1072.

King, V. (2002). Parental Divorce and Interpersonal Trust in Adult Offspring. *Journal of Marriage and Family*, 64, 642-656.

Kreidl, M., Štípková, M., & Hubatková, B. (2017). Parental separation and children's education in comparative perspective: Does the burden disappear when separation is more common? *Demographic Research*, 36, 73-110.

Langmeier, J., & Matějček, Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum.

Lindström, M., & Rosvall, M. (2016). Parental separation in childhood and self-reported psychological health: A population-based study. *Psychiatry Research*, 246, 783-788.

Luecken, L. J., & Fabricius, W. (2003). Physical health vulnerability in adult children from divorced and intact families. *Journal of Psychosomatic Research*, 55, 221-228.

Malone, P., Lansford, J. E., Castellino, D. R., Berlin, L. J., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Pettit, G. S. (2004). Divorce and Child Behaviour Problems: Applying Latent Change Score Models to Life Event Data. *Structural Equation Modeling*, 11(3), 401-423. Staženo 22. 1. 2019 z: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15328007sem1103_6

Martin, L. R., Friedman, H. S., Clark, K. M., Tucker, J. S. (2005). Longevity following the experience of parental divorce. *Social Science & Medicine*, 61, 2177-2189.

Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina*. Praha: SPN.

Matějček, Z., & Dytrych, Z. (1994). *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén.

Matoušek, O. (1997). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Monnat, S. M., & Chandler, R. F. (2015). Long-term physical health consequences of adverse childhood experiences. *The Sociological Quarterly*, 56, 723-752.

- Oppawsky, J. (2014). The Nurse Sees it First: The Effects of Parental Divorce on Children and Adolescents. *Annals of Psychotherapy & Integrative Health*, 1-8.
- Potter, D. (2010). Psychosocial Well-Being and the Relationship Between Divorce and Children's Academic Achievement. *Journal of Marriage and Family*, 72, 933-946.
- Prevo, T., & ter Weel, B. (2015). The Effect of Family Disruption on Children's Personality Development: Evidence from British Longitudinal Data. *De Economist*, 163, 61-93.
- Pronzato, Ch., & Aassve, A. (2019). Parental break-up and children's development: the role of time and of post-separation conditions. *Revue of Economics of the Household*, 17, 67-87.
- Schaan, V. K., & Vögele, C. (2016). Resilience and rejection sensitivity mediate long-term outcomes of parental divorce. *European Child and Adolescence Psychiatry*, 25, 1267-1269.
- Sigle-Rushton, W., Hobcraft, J., & Kiernan, K. (2005). Parental Divorce and Subsequent Disadvantage: A Cross-Cohort Comparison. *Demography*, 42(3), 427-446.
- Sollárová, E. (2008). Socializace. In J. Výrost & I. Slaměník (Eds.). (2008). *Sociální psychologie* (s. 49-65). Praha: Grada Publishing.
- Soukup, V. (2011). *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál.
- Storksen, I., Royamb, E., Gjessing, H. K., Moum, T., & Tambs, K. (2007). Marriages and psychological distress among adult offspring of divorce: A Norwegian study. *Scandinavian Journal of Psychology*, 48, 467-476.
- Špaňhelová, I. (2010). *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing.
- Thomas, J. R., & Högnäs, R. S. (2015). The effect of parental divorce on the health of adult children. *Longitudinal and Life Course Studies*, 6(3), 279-302.
- Thompson, R. G. Jr., Lizardi, D., Keyes, K. M., & Hasin, D. S. (2008). Childhood or adolescent parental divorce/separation, parental history of alcohol problems, and offspring lifetime alcohol dependence. *Drug and Alcohol Dependence*, 98, 264-269.
- Thuen, F., Breivik, K., Wold, B., & Ulveseter, G. (2015). Growing Up with One or Both Parents: The Effects on Physical Health and Health-Related Behaviour Through Adolescence and into Early Adulthood. *Journal of Divorce & Remarriage*, 56, 451-474.
- Tillman, K. H. (2007). Family Structure Pathways and Academic Disadvantage among Adolescents in Stepfamilies. *Sociological Inquiry*, 77(3), 383-424.
- Troxel, W. M., & Matthews, K. A. (2004). What Are The Costs of Marital Conflict and Dissolution to Children's Physical Health. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 7(1).
- Turunen, J., Fransson, E., & Bergström, M. (2017). Self-esteem in children in joint physical custody and other living arrangements. *Public Health*, 149, 106-112.

Územně identifikační registr ČR [website]. (n.d). Dostupné z: <http://www.uir.cz/ulice>

Verrocchio M. C., Marchetti, D., & Fulcheri, M. (2015). Percieved Parental Functioning, Self-Esteem, and Psychologica Distress in Adult Whose Parents are Separated/Divorced. *Frontiers in Psychology*, 6. Staženo 10. 3 z: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2015.01760/full>

Wallerstein, J. S., & Lewis, J. M. (2004). The Unexpected Legacy of Divorce: Report of a 25-Year Study. *Psychoanalytic Psychology*, 21(3), 353-370.

Wauterickx, N., Gouwy, A., & Bracke, P. (2006). Parental Divorce and Depression: Long-Term Effects on Adult Children. *Journal of Divorce & Remarriage*, 45(3/4), 43-68.

Weaver, J. M., & Schofield, T. J. (2015). Mediation and Moderation of Divorce Effects on Children's Behaviour Problems. *Journal of Family Psychology*, 29(1), 39-48.

Whitton, S. W., Rhoades, G. K., Stanley, S. M., & Markman, H. J. (2008). Effects of Parental Divorce on Marital Comitment and Confidence. *Journal of Family Psychology*, 22(5), 789-793.

Wolfinger, N. H. (2003a). Family structure homogamy: The effects of parental divorce on partner selection and marital stability. *Social Science Reseaerch*, 32, 80-97.

Wolfinger, N. H. (2003b). Parental Divorce and Offspring Marriage: Early or Late? *Social Forbes*, 82(1), 337-353.

Wolfinger, N. H. (2011). More Evidence for Trends in the Intergenerational Transmission of Divorce: A Completed Cohort Approach Using Data From the General Social Survey. *Demography*, 48, 581-592.

Wolfinger, N. H., Kowaleski-Jones, L., & Smith, K. R. (2011). Negative Effects of Parental Divorce. *Social Biology*, 50(1-2), 58-76.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Počet sňatků a rozvodů dle Českého statistického úřadu (podle ČTK, 2018)	12
Tabulka 2 Rozložení respondentů ve skupině osob z rozvedených orientačních rodin	35
Tabulka 3 Rozložení respondentů ve skupině osob z intaktních orientačních rodin	35

Seznam obrázků

Obrázek 1: Biopsychosociální model působení rozvodu na zdraví dítěte (podle Troxel & Mathews, 2004)	29
---	----

Seznam zkratek

APA	American Psychological Association
ANOVA	Analysis of variance – analýza rozptylů
GDPR	General Data Protection Regulation

Příloha 1.

Dotazník demografických údajů a ukazatelů rodinného well-being

- 1) Věk:
- 2) Pohlaví:
 - a. Žena
 - b. Muž
- 3) Zažil(a) jste v dětství rozvod rodičů?
 - a. Ano, rodiče se rozvedli do mých osmnáctých narozenin.
 - b. Ne, rodiče se rozvedli po mých osmnáctých narozeninách.
 - c. Ne, rodiče jsou stále manželé.
 - d. Jiné.
- 4) Nejvyšší dosažené vzdělání:
 - a. Základní vzdělání
 - b. Střední vzdělání s maturitní zkouškou nebo výučním listem
 - c. Vyšší odborné vzdělání
 - d. Vysokoškolské vzdělání
- 5) Průměrný čistý měsíční příjem:
- 6) Aktuální rodinný status - vyberte prosím možnost, která nejlépe popisuje vaši aktuální situaci:
 - a. Nezadaný(á)
 - b. Zadaný(á)
 - c. Žijící s partnerem / partnerkou
 - d. Ženatý / Vdaná
 - i. Věk vstupu do manželství:
- 7) Byl(a) jste někdy v manželství, které skončilo rozvodem?
 - a. Ano
 - i. Celkový počet rozvedených manželství:
 - b. Ne
- 8) Souhlasíte s výrokem, že rozvod je v dnešní době běžným řešením manželských neshod?
 - a. Rozhodně ano.
 - b. Spíše ano.
 - c. Ani ano ani ne.
 - d. Spíše ne.
 - e. Rozhodně ne.
- 9) Kontaktní e-mail:
- 10) Budete si přát být informováni o výsledcích výzkumu?
 - a. Ano
 - b. Ne